

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
FAKULTA MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ

Obor: Medzinárodný obchod

Diverzifikácia energetického trhu EU

(bakalárska práca)

Autor: Alan Buriš

Vedúci práce: Ing. Pavel Žamberský, Ph.D.

Prehlásenie:

Prehlasujem, že som bakalársku prácu vypracoval samostatne a vyznačil všetky citácie z prameňov.

V Prahe dňa 20. Septembra 2009

podpis študenta

Anotácia

Bakalárska práca sa zaoberá procesom diverzifikácie energetického trhu Európskej Únie. V teoretickej časti sa venuje reguláciou sieťových odvetví na základe teórie prirodzeného monopolu, ktorá je konfrontovaná názormi rozličných ekonomických škôl. V ďalšej časti je analyzovaný proces harmonizácie energetickej politiky EU a ďalšie trendy v jej budúcom vývoji. V poslednej časti sa sústreďuje na energetický trh SR a zmeny, ktoré na ňom prebehli za posledných 20 rokov.

This work deals with the process of the European energy market diversification. In the theoretical part it describes the regulation of network industries following the theory of natural monopoly and it is confronted with explanations by various schools. In the next part, the process of policy harmonisation of the EU is analyzed, along with other trends in its future development. The last part focuses on the Slovak energy market and the changes it went through in the last 20 years.

OBSAH

POUŽITÉ SKRATKY	4
ÚVOD	5
1. MONOPOL A JEHO REGULÁCIA.....	7
1.1 CHARAKTERISTIKA NEDOKONALEJ KONKURENCIE.....	7
1.2 PRIRODZENÝ MONOPOL A CENOVÁ DISKRIMINÁCIA	8
1.3 REGULÁCIA V SIEŤOVÝCH ODVETVIACH	10
1.3.1 Metóda primeraného zisku.....	11
1.3.2 Metóda cenových prirážok	11
1.4 POČIATKY REGULÁCIÍ	12
1.5 NÁMIETKY CHICAGSKEJ A RAKÚSKEJ ŠKOLY PROTI TEÓRII PRIRODZENÉHO MONOPOLU	15
2. ENERGETIKA V EU	20
2.1 POČIATKY ENERGETICKEJ POLITIKY	20
2.2 PRVÝ ENERGETICKÝ BALÍČEK	21
2.2.1 Smernica č. 96/92/ES o trhu s elektrinou a č. 98/30 o trhu s plynom	21
2.3 DRUHÝ ENERGETICKÝ BALÍČEK	24
2.3.1 Smernica č. 2003/54/ES o trhu s elektrinou.....	24
2.3.2 Smernica č. 2003/55/ES o trhu s plynom	26
2.4 TRETÍ ENERGETICKÝ BALÍK.....	27
2.5 ENERGETICKÁ POLITIKA EURÓPSKEJ ÚNIE.....	29
3. TRH S ELEKTRINOU A PLYNOM V SLOVENSKEJ REPUBLIKE OD ROKU 1989 PO SÚČASNOSŤ	30
3.1 VÝCHODISKOVÁ POZÍCIA PO ZAMATOVEJ REVOLÚCII	30
3.2 VÝVOJ PO ROKU 1989	31
3.3 TRH S ELEKTRINOU A PLYNOM – CHARAKTERISTIKA	33
3.3.1 Výroba.....	35
3.3.2 Prenosová sústava	37
3.3.3 Distribučná sústava	39
3.3.4 Obchodovanie	40
3.3.5 Regulátor	41
3.3.6 Zákazníci.....	41
ZÁVER	43
POUŽITÁ LITERATÚRA A INTERNETOVÉ ZDROJE	46
ZOZNAM GRAFOV A TABULIEK	50

Použité skratky

SEPS – Slovenská elektrizačná prenosová sústava

EPE – Energetická politika pre Európu

ÚRSO – Úrad pre reguláciu sieťových odvetví

ES – elektrizační sústava

OTE – Operátor trhu s elektrinou

SB – Single Buyer

TPA – Third Part Access

ZSE – Západoslovenská Energetika

SSE – Stredoslovenská Energetika

VSE – Východoslovenská Energetika

OZE – Obnoviteľné zdroje

KVET – Kombinovaná výroba elektriny z tepla

Úvod

Odvetvie energetiky je definované ako kľúčový a strategický sektor každého svetového hospodárstva. Sebestačnosť vo výrobe energie bola sledovaná bez ohľadu na reálne možnosti a potreby. Na zabezpečenie dopytu preto vznikali obrovské štátne plne vertikálne integrované monopolné podniky na výrobu a distribúciu vo vedomí, že sa dosiahnu najlepšie možné výnosy a úspory z rozsahu. Konkurencia bola považovaná za neefektívnu a v priebehu dvadsiateho storočia bola na odvetvia poskytujúce tzv. *verejné služby* aplikovaná teória prirodzeného monopolu. Podniky tak mali štátom garantované postavenie na trhu a bola obmedzená akákoľvek forma potencionálnej konkurencie. Aby sa však tieto monopolné firmy nezačali správať príliš monopolne, hlavne čo sa týka cenovej diskriminácie, mali byť pod dohľadom osvietených regulačných úradov, ktoré mali chrániť hlavne záujmy konečných zákazníkov. Všetci ľudia totiž mali právo na energiu a nárok na primerané ceny. Energia bola koniec koncov verejná služba poskytovaná verejnými podnikmi a stala sa pre všetkých akosi samozrejmosťou. To ale viedlo k tomu, že tieto verejné statky boli poskytované za ceny, ktoré extrahovali ich vzácnosť a neodpovedali ich pravej hodnote.

V posledných desaťročiach sa však s narastajúcou spotrebou a stagnujúcimi investíciami a rozvojom kapacít začal prejavovať nedostatok energií. Do budúcnosti bol tento stav neudržateľný a rizikový z dôvodu nedostatočnej diverzity zdrojov. Boli nutné zmeny a tak sa v Európe od 90. tých rokov pomaly realizuje transformácia energetického odvetvia. Začalo sa to vo Veľkej Británii, kde boli verejné podniky sprivatizované a trh deregulovaný a o niečo neskôr podobný postup zvolili v Švédsku a Nórsku. Po úspechu týchto pionierov, nabrali odvahu na zmenu aj ostatné štáty a v Európe sa začalo vytvárať konkurenčné prostredie v oblasti energetiky. Postupne bol tento proces integrovaný aj do spoločnej Európskej politiky a bol definovaný záväzným právnym rámcom. Proces liberalizácie sa mohol začať.

Napriek tomu, že dnes už podmienky splnila väčšina štátov EU nemožno hovoriť o plne funkčnom konkurenčnom trhu. Teória prirodzeného monopolu totiž nie je úplne mŕtva, len sa presunula na špecifické sieťové odvetvia. A i keď cena vyrobenej energie sa

tvorí na trhu, existujú dnes regulačné úrady, či už národné alebo nadnárodné, ktoré určujú cenu za používanie sietí, cez ktoré je táto energia distribuovaná ku spotrebiteľom.

Cieľom tejto bakalárskej práce je preskúmať proces deregulácie európskeho aj slovenského trhu s energiami. Jednotlivý aktéri trhu budú v procese liberalizácie rozoberaní osobitne a podstatný bude hlavne dopad na spotrebiteľa a na cenu. Povieme si tu o pretrvávajúcich prekážkach v efektívnom fungovaní trhu s energiami a budeme sa pýtať, či je normatívna teória regulácie vôbec opodstatnená.

V prvej časti bakalárskej práce si priblížime model nedokonalkej konkurencie, konkrétne monopolu a jeho špecifickou formou zvanou prirodzený monopol, tak ako ho popisuje ekonómia hlavné ho prúdu. Popíšeme si akým spôsobom sa tvorí alokačná neefektívnosť a spôsob akým je kompenzovaná regulačnými úradmi, a síce cenovou reguláciou. Budeme tiež skúmať ako vlastne vznikla teória prirodzeného monopolu a názory niektorých ekonómov na túto problematiku.

V druhej časti sa budeme venovať procesu liberalizácie energetických trhov v Európe, kde dlho toto odvetvie nebolo upravované právnym rámcom a začalo sa tak diať až nedávno. Priblížime si aký reálny dopad mali podniknuté kroky na trhy, ceny a konkurenciu a čo ešte má podniknuté na prípadné zlepšenie situácie. Spomenieme aj smerovanie ku spoločnej energetickej politike, kde dominuje myšlienka bojovať proti globálnemu otepľovaniu.

Tretia časť analyzuje energetický trh Slovenskej republiky. Jeho vytváranie najmä po roku 1989, jeho súčasný stav definovaný najmä európskymi smernicami stav a potenciál. Bude popísaná štruktúra odvetvia a subjekty pôsobiace na trhu. Tiež sa budeme zaoberať kompetenciou štátnych orgánov a ich možností regulácie sieťových odvetví. Budeme popisovať spôsob akým sa tvorí cena a akým spôsobom to ovplyvnil deregulačný proces.

1. Monopol a jeho regulácia

1.1 Charakteristika nedokonalej konkurencie

Model dokonalej konkurencie je tvorený na základe predpokladov, že na trhu existuje veľký počet kupujúcich a predávajúcich. Všetky statky sú homogénne (nerozoznateľné od seba), vstup a výstup z trhu nie je ničím obmedzený a výrobcovia a spotrebitelia majú dokonalé informácie o cenách a množstvách vymieňaných na trhu. Firmy chcú maximalizovať zisk a spotrebitelia úžitok.¹ Firma na takom trhu nemôže ovplyvniť cenu a vravíme, že prijíma tržnú cenu.

Na základe týchto predpokladov je zrejme jasné, že v skutočnosti bude takýchto podmienok veľmi ťažké dosiahnuť spĺňa ho asi len veľmi málo trhov. Keď sa však poruší aspoň jeden, z vyššie uvedených predpokladov, dostávame sa ku reálnejšiemu stavu, ktorý popisujeme ako model nedokonalej konkurencie. Znamená to, že na trhu sa vyskytuje aspoň jeden subjekt, ktorý môže ovplyvňovať cenu. Moc takého tvorcu ceny bude nepriamo úmerná elasticite ponuky. Čím viac neelastická je ponuka, tým má väčšiu silu pri tvorbe ceny. V rámci nedokonalej konkurencie môžeme popísať 3 také štruktúry a to, monopol, oligopol, a monopolistickú konkurenciu.

Monopol nazývame situáciu, keď na trhu existuje jeden predávajúci istého tovaru a neexistujú žiadne substitúty predávaného tovaru. Hlavnou príčinou vzniku monopolu sú bariéry vstupu na trh. Tieto bariéry zaistujú, že monopolná firma zostane jediným predávajúcim istého statku, pretože ostatné firmy nemôžu vstúpiť na trh. Takéto bariéry vznikajú, ak firma vlastní kľúčový zdroj, ak má firma vládou udelené výhradné právo na výrobu určitého statku (sem spadajú aj patenty a ochrana duševného vlastníctva) alebo ak je firma vo výrobných nákladoch efektívnejšia ako veľký počet výrobcov.² Podľa toho rozoznávame monopol z vlastníctva jedinečného faktora, administratívny monopol (štátom vytvorený) a prirodzený monopol.

¹ táto ako aj všetky ostatné inojazyčné citácie boli preložené do slovenčiny (pozn. autora)
Soukupová, J. a kol.: *Mikroekonomie*, str. 235

² Mankiw, Gregory, N.: *Zásady Ekonomie*, str. 312

Táto práca sa bude zaoberať tematikou energetiky a tá je často uvádzaná ako učebnicový príklad prirodzeného monopolu. Preto sa tu budeme sústrediť na toto odvetvie nedokonalých trhov a popis jeho tržnej štruktúry.

1.2 Prirodzený monopol a cenová diskriminácia

Za prirodzený monopol podľa Samuelsona a Nordhousa môžeme považovať firmu alebo odvetvie, ktorej priemerné náklady na jednotku produkcie klesajú v celom rozsahu výstupu napríklad v miestnom rozvode elektriny. V tejto situácii môže jedna firma ponúkať tovar výhodnejšie ako keby o to usilovalo viac firiem.³

Holman vo svojej učebnici Mikroekonomie píše, že vďaka veľkosti výstupu firma realizuje úspory z rozsahu a vďaka tomu aj nízke priemerné náklady. Môže tak vzniknúť v odvetví, kde sú fixné náklady relatívne vysoké a marginálne náklady nízke. Ako príklad sa väčšinou uvádzajú sieťové odvetvia ako rozvody elektriny, plynu alebo vody.⁴

Vďaka svojej tržnej sile môže monopolná firma uplatňovať tzv. cenovú diskrimináciu. Podstatou je stanovenie rozličnej ceny toho istého produktu, nezávisle od nákladov. V ekonomickej teórii poznáme 3 stupne cenovej diskriminácie⁵, my sa tu však budeme podrobnejšie zaoberať len druhým stupňom, pretože tá sa uvádza pri regulácii sieťových odvetví.

Podstatou cenovej diskriminácie druhého stupňa, tiež nazývaná odstupňovanie ceny (multi-part pricing) je stanovenie rôznych cien za rôzne množstvo daného statku, teda diskriminácia v závislosti na predanom množstve. Takýmto spôsobom môže firma získať časť prebytku spotrebiteľa. Napríklad v odvetvi elektrickej energie vychádza diskriminácia z toho, že každá domácnosť predsa potrebuje aspoň minimálne množstvo elektriny. Na grafe 1 je vidieť, ako si spoločnosť poskytujúca elektrickú energiu stanoví cenu za dané minimálne množstvo energie. Poskytovanie služby je rozdelené do 3 blokov, v grafe označené I, II a III. Prvý (I.) je nevyhnutný a stanoví minimálny možný odber za danú cenu P1.

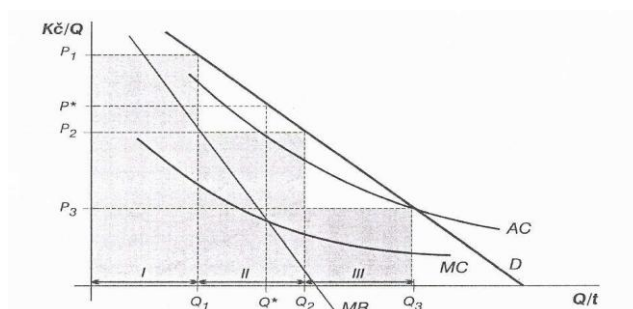
³ Samuelson, Paul A., Nordhaus, William D.: *Ekonomie*, str. 978

⁴ Holman, R. *Mikroekonomie, stredne pokročilý kurz*, str. 378

⁵ Soukupová, J. a kol.: *Mikroekonomie*, kap. 9.8

Za druhý blok (II.) stanovuje cenu P_2 za tretí (III.) cenu P_3 . V prípade prirodzeného monopolu, keď sa dopyt zabezpečuje s klesajúcimi marginálnymi a priemerné nákladmi (MC , AC), umožňuje cenová diskriminácia realizovať väčší objem výstupu s nižšími nákladmi.

Graf 1: Cenová diskriminácia druhého stupňa

Prameň: Soukupová a kol. 2000, str. 278

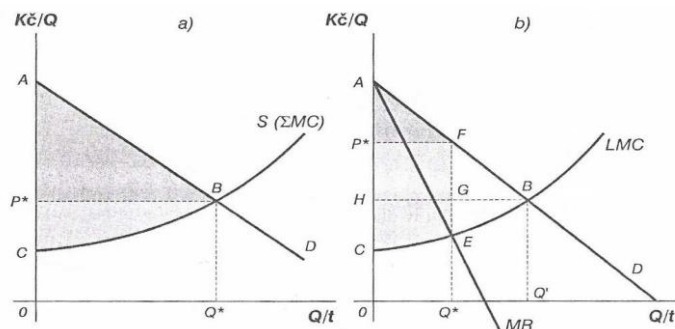
V učebnici mikroekonómie od Soukupovej sa tiež uvádza cenová diskriminácia v čase. Spotreba je v rôznom čase rozdeľovaná do skupín s rozdielnou elasticitou dopytu a preto má rôznu cenu. V praxi to znamená, že sú stanovené rôzne tarifné sadzby pre denný a nočný odber elektriny.⁶ Príkladom môže byť tiež čiastočná závislosť ceny plynu od ročného obdobia.

Vzhľadom k tomu, že na monopolnom trhu sa predáva menší výstup za vyššiu cenu než by tomu bolo pri dokonalej konkurencii, znižuje sa jeho spotrebiteľský prebytok daný plochou AFP^* a zväčšuje sa prebytok výrobcu P^*FEC . Vzniká tak alokačná neefektívnosť, ktorá sa volá strata mŕtvej váhy.⁷ Na grafe 2 je znázornená plochou FBE . Krivka LMC je krivka dlhodobých marginálnych nákladov. V tomto grafe iným vyjadrením tržnej ponuky.

⁶ Ibid., str. 276-282

⁷ Ibid., str. 283 - 285

Graf 2: Alokačná efektívnosť a) dokonalej konkurencie a b) monopolu

Prameň: Soukupová a kol 2000, str. 285

Ak monopol uplatňuje niektorú z vyššie uvedených foriem cenovej diskriminácie, môže dôjsť ku zmenšeniu jeho alokačnej neefektívnosti. Tým, že diskriminujúci monopol odčerpáva časť prebytku spotrebiteľa (v ideálnom prípade celý) vo svoj prospech, bude ponúkať väčšie množstvo statkov, čo bude znižovať (v ideálnom prípade úplne eliminuje) mŕtvu stratu.⁸

Na grafe 2a) je znázornené Pareto - optimálne rozdelenie zdrojov na dokonale konkurenčnom trhu. Prebytok výrobcu je znázornený plochou P^*BC a prebytok spotrebiteľa ABP^* . Zlepšenia nemôže byť dosiahnutého bez toho aby sa nezhoršila pozícia jedného z nich.

1.3 Regulácia v sieťových odvetviach

Je zrejmé, že cenovou diskrimináciou môže monopol znižovať mŕtvu stratu a zvyšovať alokačnú efektívnosť. Dnes však existujú regulačné úrady a k tomuto účelu slúži verejná regulácia cien. Cenová regulácia u verejne prospešných firiem ako sú dopravné, či plynárenské podniky naráža na problém rozsahu regulácie ceny. V praxi sa dnes používajú v podstate dve metódy stanovenia regulovanej ceny

⁸ Holman, R. *Mikroekonomie, středně pokročilý kurz*, str. 371

1.3.1 Metóda primeraného zisku

Touto metódou sa cena stanovuje tak, aby podnik pokryl všetky svoje náklady a pritom dosahoval istý primeraný zisk z investície. Nebudeme tu teraz polemizovať nad otázkou kto a ako určí výšku primeraného zisku. K výpočtu sa používa rovnica:

$$P = (OC + r * A) / Q$$

Rovnica vyjadruje cenu P za jednotku výstupu (za meter kubický plynu alebo kWh elektriny), ktorý firma produkuje. Prevádzkové náklady sú OC , A sú prevádzkové aktíva a r je ich rentabilita. Množstvo predaného výstupu je potom Q . Keby sme to nevydelili Q , výsledok by bol súhrn tržieb, ktoré potrebuje spoločnosť realizovať na dosiahnutie primeraného zisku.

Táto metóda vyžaduje vysokú technickú a odbornú znalosť pracovníkov regulačného úradu. Je totiž veľmi ťažké preskúmať náklady z hľadiska oprávnenosti. Je tiež veľmi ťažké stanoviť primeraný zisk. Používajú sa k tomu dva princípy definované v USA. Prvý sa volá *Standart of Capital Atractivity*, teda štandard príťažlivosti pre kapitál (HOPE) a definuje, že výnosy musia byť také vysoké aby bolo možné získať kapitál pre financovanie podniku ale nie až tak vysoké aby bolo možné dosiahnuť monopolného zisku. Druhý sa označuje ako *Standart of Comparatible Yield*, teda štandard zrovnateľných výnosov (BLUEFIELD) a hovorí, že výnosy sa musia blížiť známym tržným výnosom, ktoré sa dajú dosiahnuť investovaním do iných podnikov so zrovnateľnými rizikami.

1.3.2 Metóda cenových prirážok

Touto metódou sa regulujú ako energetické, tak aj telekomunikačné firmy. Redukuje motivačné zlyhanie a stanovuje maximálny rast cien na určité obdobie (3-5 rokov). Je oveľa nenáročnejšia na vstupné údaje. Taktiež umožňuje vláde čiastočne ovplyvňovať infláciu.

Maximálny priemerný ročný rast sa rovná rozdielu medzi rastom spotrebiteľských cien (označíme RPI) a technologickým koeficientom (označíme X). Malo by sa tak zohľadňovať zvyšovanie efektívnosti vďaka technickému pokroku. Zákazníci sú

zvýhodňovaný, pretože regulovaná cena rastie pomalšie ako *RPI* (teda nižšie ako inflácia). Keď sa firme v priebehu regulovaného obdobia znížiť náklady, zvýši sa jej zisk a naopak. V podstate sa teda cena stanovuje na začiatku a potom sa len upravuje *X*. Rovnica teda vypadá takto:

$$v = RPI - X,$$

kde *v* je index cien produkcie v percentách. Táto metóda je obľúbenejšia, pretože na rozdiel od prevej spomínanej aspoň motivuje firmy k inováciám.

1.4 Počiatky regulácií

Na vysvetlenie počiatkov regulácií v sieťových odvetviach najlepšie poslúži história tejto praktiky v Spojených štátoch amerických začiatkom 20. Storočia. Takisto by sme mohli použiť ktorýkoľvek štát ale v USA bolo odvetvie energetiky a plynárenstva snád' najviac rozvinuté a proces regulácie je veľmi dobre dokumentovaný a koniec koncov slúžil ako príklad mnohým európskym krajinám.

Pozrime sa teraz ako vypadal trh s energiou a plynom v USA v dobe, kedy sa začali zavádzať regulácie. Pred rokom 1887 existovalo v New Yorku šesť elektrárenských spoločností a pred rokom 1907 malo v Chicagu licenciu k podnikaniu 45 elektrárenských spoločností. Podobná situácia bola vo viacerých mestách. V plynárenstve bola situácia taká istá. Pred rokom 1884 bolo v New Yorku šesť konkurenčných firiem. Dalo by sa takto pokračovať. Dá sa pochybovať, či bol sektor energetiky vôbec charakterizovaný nejakými významnejšími úsporami z rozsahu. Napríklad taká *Gas Light Company of Baltimore* sa od svojho založenia v roku 1816 neustále potykala s novými a novými konkurentmi. Okrem boja o zákazníkov nižšími cenami a kvalitnejšími službami tiež lobovali v miestnej vláde proti udeľovaniu ďalších licencií. Výnosy z rozsahu, s ktorými operovala spoločnosť proste nestačili na to, aby odradili nových vstupujúcich. V roku 1888 sa potom traja vzájomní konkurenti pokúsili zlúčiť a fungovať ako jeden monopolista. Tento krok im ale zmaril nový konkurent, elektrina.⁹ Začal konkurovať plynu vo všetkom užití. Od vtedy proti sebe stáli elektrické a plynárenské firmy, obe s obrovskými nárokmi na fixný kapitál, no žiadny

⁹ V roku 1878 Thomas A. Edison vynášiel žiarovku a služby elektrárenských spoločností začali už v roku 1881

prirodzený monopol sa netvoril. Až nakoniec, v roku 1890 štát Maryland udelil 25 ročný monopol firme *Consolidated Gas Company* za ročný poplatok 10 000 USD a za odvod 3% so všetkých vyplatených dividend¹⁰. V takomto znamení sa niesla americká legislatíva počiatkom 20. storočia, kedy sa naplno rozbehla jej kreativita.

Na zhrnutie môžeme použiť prácu Waltera J. Primeaux¹¹, ktorý zhromaždil všetky fakty a tie dokazujú, že odvetvia energetiky nie sú prirodzeným monopolom. Tam, kde bola umožnená miestnymi vládami voľná konkurencia, tam:

- fungovala priama rivalita medzi aspoň dvoma konkurujúcimi si firmami po dlhú dobu (viac ako 80 rokov) a zákazníci požívali značných výhod na rozdiel od miest, kde nebola umožnená priama konkurencia. Taktiež sa dokázalo že rivalita medzi firmami neviedla ku vzájomnej likvidácii.
- oproti záverom teórie prirodzeného monopolu neexistoval v konkurenčnom prostredí väčší prebytok kapacít než u monopolu a náklady na poskytované služby boli nižšie, ak existovali aspoň dve konkurujúce si firmy
- zákazníci preferovali konkurenčné zriadenie pred monopolným. Problémy vyplývajúce z existencie duplikácií zákazníci považovali za menej významné než výhody vyplývajúce z konkurenčného prostredia. Neexistovali dokonca žiadne organizácie na ochranu zákazníkov, pretože konkurencie ich chránila dostatočným spôsobom sama
- predstavitelia energetických spoločností síce uznávali, že konkurenčné prostredie prináša pre zákazníkov značné výhody, osobne však dávali prednosť monopolnému zriadeniu.

Medzi rokmi 1902 až 1910 vzrástla produkcia elektrickej energie z 4,5 mil. na 17,2 mil. MWh, pričom priemerné ceny postupne klesali z 3,36 centa za kWh v roku 1902 na 2,89 centa v roku 1907, 2,48 centa v roku 1912 až 1,97 centa v roku 1917.¹² Je zrejmé, že podnet smerom k regulácii nevyšiel od zákazníkov, ale od manažérov energetických firiem, ktorý sa báli konkurencie. Asi najdôležitejšou postavou tohto hnutia bol prezident *Národnej*

¹⁰ Brown, G. T.: *The Gas Light Company of Baltimore: A study of Natural Monopoly*, str. 75

¹¹ Primeaux, W. J.: *Direct Utility Competition: The Natural Monopoly Myth*, str.175

¹² Gould, Jacob: *Output and Productivity in the Electric and Gas Utilities, 1899 - 1942*, str.15

*Asociácie pre elektrinu a svetlo*¹³, Samuel Insull. Ten mal politické ambície a volal po vytvorení tretej cesty medzi socializmom a predátorskou konkurenciou. Jeho programové vyhlásenia obsahuje prakticky všetky argumenty, ktoré sú ešte dodnes niektorými politikmi používané na obhajobu regulácie prirodzeného monopolu. Presadzoval verejnú kontrolu a úplnú reguláciu všetkých cien a služieb, ktorú by mala vykonávať verejná agentúra, a ktorá bude založená nákladoch a primeranom zisku.

Od roku 1907 počínajúc štátom New York a Wisconsin, boli po celých spojených štátoch zakladané regulačné úrady, ktoré stanovovali podmienky vstupu do odvetvia, tarify, povinnosti, finančnú spôsobilosť aj emisiu cenných papierov firiem. V roku 1913 sa založili podľa ich vzoru energetické komisie hneď v desiatich štátoch. V roku 1915 ich už bolo 33. Do roku 1943 boli regulačné úrady v ďalších 7 štátoch. Plynárenstvo bolo regulované podľa vzoru štátnej komisie pre reguláciu v Massachusetts z roku 1885. Na začiatku storočia sa tiež presadili tendencie k regulácii telekomunikácií, železníc¹⁴, mestskej dopravy a iných¹⁵. Horšie však bolo, že k regulácii sa začala prikláňať aj vedecká obec.

Energetické firmy padli do vlastnej pasce. Už od dvadsiatych rokov sa začali prejavovať všetky negatívne javy regulácie. A tento krát už federálne úrady to začali riešiť jednotou, ešte rozsiahlejšou a osvietenejšou reguláciou. Postupne sa do roku 1955 vytvorili samostatné monopolné integrované spoločnosti na vymedzených územiach.

Tento stručný výklad mal len slúžiť ako dôkaz toho, že regulácia v energetike nebola príčinou existencie *prirodzeného monopolu* a že sa nedá pokladať súčasná štruktúra tohto priemyslu za prirodzenú a najefektívnejšiu možnú ale treba na ňu hľadiť ako na 80 rokov neustále sa meniacej, nesystematickej regulácie.

¹³ NELA(National Electric Light Association) bola založená roku 1885 v Chicagu a roku transformovaná na Edison Electric Institute, ktorý existuje dodnes

¹⁴ Interstate Commerce Act (1887) reguloval tarify za železničnú prepravu a vstup do odvetvia. Stal sa vzorom pre ďalšiu reguláciu.

¹⁵ Sherman Act (1895), ktorý bol útokom proti úspešným podnikom pod zámienkou zneužívania monopolného postavenia na trhu. Dodnes je účinný a hojne využívaný.

1.5 Námietky Chicagskej a Rakúskej školy proti teórii prirodzeného monopolu

Ako prvé je nutné objasniť jeden fakt. Teória prirodzeného monopolu bola formulovaná najprv politikmi a až niekoľko rokov po tom formulovaná ako ekonomická teória na obhajobu regulácií. Už od 19. storočia boli v Spojených štátoch poskytované regionálnymi vládami licencie na predaj plynu a neskôr aj elektriny. Prevládajúci ekonomický názor tej doby bol, že voľný trh nespôsobuje vznik monopolu ale naopak, že monopoly vznikajú ako dôsledok udeľovania licencií a iné obmedzenia podnikania. Ako dôkaz, že sa jednalo o väčšinový názor vtedajšej doby, zozbieral ekonóm Thomas J. DiLorenzo názory skoro všetkých významných ekonómov tej doby.¹⁶ Za zmienku stojí napríklad Richard T. Ely, spoluzakladateľ American Economic Association, ktorý tvrdil že „ veľkovýroba v žiadnom prípade nie je tým, čo by signalizovalo monopolizovanú výrobu“. ¹⁷Jeden z najpopulárnejších autorov 19. Storočia David A. Wells hovoril, že „svet požaduje dostatok komodít a chce ich mať lacno. Skúsenosti nám ukazujú, že jediným spôsobom ako to zaistiť, je využívať veľké množstvá koncentrovaného kapitálu.“ ¹⁸Takisto George Glunton tvrdil, že koncentrácia kapitálu nevytláča malé podniky z odvetvia, ale jednoducho ich integruje do väčších a komplexnejších systémov produkcie, v ktorých môžu vyrábať ... pre spoločnosť lacnejšie a pre seba dosahovať vyšších príjmov. Aj Irving Fisher tvrdil, že práve výroba vo veľkom rozsahu prinesie konkurenčné výhody úspory nákladov na reklamu, predaj a prepravu¹⁹.

Názor doby bol teda, že výnosy z rozsahu nie sú prekážkou v efektívite fungovania trhu, ale naopak, prinášajú so sebou celú radu výhod.

Na rozdiel od normatívnej teórie regulácie, ktorá bola zaužívaná a hovorila akým spôsobom majú byť regulované monopoly, sa ekonómovia rakúskej a chicagskej školy zamerali na pozitívnu teóriu regulácie. Pýtali sa aká regulácia je, nie aká má byť. Obe školy odmietli hlavne celú radu nerealistických explicitných či implicitných predpokladov teórie prirodzeného monopolu. Rakúska škola využíva úplne inú metodológiu výkladu

¹⁶ DiLorenzo, Thomas J.: The Myth of Natural Monopoly, *The Review of Austrian Economics*, str. 43 – 58

¹⁷ Ely, Richard T.: *Monopolies and Trust*, str. 162

¹⁸ Wells, David A.: *Recent Economic Changes*, str. 74.

¹⁹ Fisher, I.: *Elementary Principles of Economics*, str. 312.

ekonomickej teórie. Málo používajú matematický aparát a svet vysvetľujú cez axióm konania jednotlivca so subjektívnymi hodnotami. Podľa nich je trh v neustálom procese optimalizácie a jeho dynamika je nemerateľná. Veľmi ostro sa stavajú proti zasahovaniu štátu do tohto procesu. Ekonómovia chicagskej školy používajú tú istú metodológiu ako obhajcovia teórie prirodzeného monopolu (firma maximalizujúca zisk a formálnu matematiku), ale dospeli k iným záverom. Taktiež sa stavajú negatívne k zásahom štátu do ekonomiky. Zamerali sa na empirické skúmanie účinkov regulácie.

Účinkami regulácie sa zaoberala rada autorov. Väčšinou sa zhodujú, že regulácia nepriniesla žiadne zlepšenie služieb zákazníkom. Skôr naopak. Štúdia Stiglera a Friedlandovej z roku 1962 prichádza s myšlienkou, že regulátor rozhodne neprispel k rozšíreniu výhod, skôr bol postupne „zajatý“ regulovanými firmami²⁰. Gregg Jarrell zistil, že v 25 štátoch došlo medzi rokmi 1912 až 1917 k zámene miestnej regulácie za štátnu pri určovaní cien za elektrickú energiu. Výsledkom bol rast cien o 46% a ziskov o 38%, zatiaľ čo výstup spoločností klesol o 23%.²¹

Ako sme spomínali už skôr, teória prirodzeného monopolu má isté predpoklady, ktoré sa dajú ľahko označiť ako nereálne. Jedným zo základných predpokladov je napríklad dokonalá informovanosť všetkých subjektov, najmä regulátora, o nákladových a dopytových krivkách. To však v praxi nie je možné. Z manažérskeho účtovníctva sa dajú zistiť náklady celkové a priemerné pri určitom skutočne vyrobenom množstve. Nie je možné nákladové krivky získať tak, že prepojíme body niekoľkých historických pozorovaní pretože tým by sme predpokladali stabilitu nákladových a dopytových kriviek. Tento predpoklad je nereálny pretože sa menia dostupné technológie ale hlavne ceny všetkých vstupov (palív, práce, kapitálu). A aj keby bolo nejako možné zostrojiť nákladové krivky z historických dát, problém je že regulátor potrebuje vedieť ako budú vypadáť v budúcnosti. To by sme museli pripustiť stabilitu kriviek alebo spoľahnúť sa na jeho umenie veštiť. Okrem toho silným implicitným predpokladom je, že regulované firmy budú hrať s úradom tzv. kooperatívnu hru. Pravidlá sú väčšinou také, že regulovaná firma musí

²⁰ Stigler George J., Friedland Claire: What Can Regulators Regulate? The Case of Electricity, *Journal of Law and Economics* Vol. 5, str. 1-16

²¹ Jarrell G.: The Demand for State Regulation of the Electric Utility Industry, *Journal of Law and Economics*, Vol. 21, No. 2, str. 269-295

pravidelne informovať úrad o svojej výkonnosti. Firma teda môže úradu poskytovať také dáta aby po dosadení do vzorca vyšla čo najvyššia cena. Na to firma nemusí ani vyslovene klamať. Len zamlčať alebo prezentovať dáta, ktoré by mohli ovplyvniť cenu.

V teórii sa vždy hovorí o regulačnom úrade ako o nezávislom. V skutočnosti však žiadny úrad nemôže byť nezávislý. Pokiaľ má úrad verejný rozpočet a direktívnu štruktúru závislú na vôli politickej moci v regióne. Regulačný proces tiež môžu ovplyvniť samotný aktéri regulovaného trhu. Už skorej sme si uvádzali ako sa tvorili prvé exkluzívne licencie. Čím centralizovanejšia je regulácia, tým sa ľahšie ovládne. Tým sa zaoberá teória regulačného zajatia. Tvrdí, regulátor, nech už je vytvorený kýmkoľvek, za akýmkoľvek účelom, je skôr či neskôr ovládnutý regulovanými firmami a rozhoduje v jej prospech.

Ďalším typickým argumentom pre obhajobu regulácií je neefektívna duplikácia. V tom zmysle, že je predsa neefektívne aby do jedného domu šli dva potrubia alebo dve telefónne linky. Demsetz, významný ekonóm zaoberajúci sa reguláciami, na to hovorí, že to je práve „problém zlyhania lokálnej autority pri stanovení ceny za využívanie vzácnych zdrojov. Právo využívať verejné cesty je tiež právom na využívanie vzácnych zdrojov. Neexistencia ceny za využívanie týchto vzácnych zdrojov, cien tak vysokých, aby odpovedali nákladom obetovanej príležitosti alternatívneho využitia týchto zdrojov, ako je napríklad neprerušovaná premávka alebo „nezadrôtovaný“ výhľad povedie k preinvestovaniu v tejto oblasti. Keď bude stanovená taká cena, počet duplikácií klesne na optimálnu úroveň.“²²Hlavne rakúska škola teda problém vidí najmä v štátnom vlastníctve verejných infraštruktúr. Ako sme si spomínali, začalo sa to presadzovať na začiatku 20. storočia, kedy dochádzalo k regulovaniu aj zoštátňovaniu železníc a iných sieťových odvetví v USA a Veľkej Británii.

Taktiež však na tento argument môžeme odpovedať protiotázkou. Keď sú neefektívne dve potrubia, čo potom povedať napríklad na trh čerpacích staníc, mobilných operátorov, či supermarketov. Ponúkajú takmer totožné produkty no napriek tomu na trhu profitujú a bojujú o zákazníkov cenami a kvalitou služieb. Konkurencia je do istej miery synonymom duplikácie. Lepšie povedané, je jej podstatou. Keď niekto namieta proti duplikácii, skryte namieta proti voľnému trhu. Samozrejme v každom odvetví by sa dali

²² Demsetz H.: *Efficiency, Competition and Policy*, str. 81.

nájsť štruktúry, ktoré sa dajú označiť za neefektívne, z hľadiska surového technologického súčtu fixných, či variabilných nákladov a kde jedna firma by mohla vyrábať lacnejšie. Ide len o to aký „hlboký“ je špecifický trh. V roku 2009 dostal Nobelovu cenu za ekonómiu mimo iné aj Oliver Williamson. Rozvinul Coasovu teóriu firmy a zaoberal sa tým aké sú determinanty veľkosti firmy. Podľa neho tržný mechanizmus bude fungovať spoľahlivo vtedy, keď aspoň na jednej strane trhu funguje konkurencia. S rastom vzájomnej závislosti jednotlivých kontrakčných strán a s rastom schopností, ktoré sú závislé na vzájomnom vzťahu oboch zmluvných strán, rastie tendencia vytvárať firmy. Jeden z empirických testov uskutočnil ekonóm Paul Joskow, ktorý skúmal vzťah výrobcov elektriny a ich dodávateľov palív. Porovnával ich inštitucionálne usporiadanie a vzdialenosť elektrární od najbližšieho dolu či bane na uhlie. Potvrdil Williamsovú teóriu, že v prípade, že dodávateľov palív je veľké množstvo, teda že trh je „hlboký“, potom výroba elektriny a dodávky palív budú oddeleným podnikaním (platí pre ropu, zemný plyn a čierne uhlie). Naopak v prípade, že producent nebude mať iný zdroj paliva, ako napríklad elektrárňu na hnedé uhlie, bude existovať tendencia na integrovanie oboch činností – ťažby uhlia aj výroby elektriny. Williamsove teórie môžu teda pomôcť regulačným úradom. Aby za každú cenu neoddeľovali prirodzene vyvinuté integrované firmy. Zlučovanie firiem totiž vedie ku zvýšeniu celkovej efektivity ich prevádzky. A naopak násilné zlučovanie niektorých aktivít môže viesť k zníženiu celkového výkonu. Ak je duplikácia neefektívna, potom ju tržný mechanizmus sám vyradí a nie je potreba budovania administratívneho aparátu. Taktiež duplikácii netreba brániť. Náklady totiž nesie investor a môže konkurovať len nižšími cenami.

Chicagská škola tiež prezentuje radu tzv. motivačných zlyhaní, ktoré sú pre regulované firmy charakteristické a sú odvodené od ich skutočného chovania.

Averch – Johnsonov efekt, alebo efekt nadmerných investícií, nastáva ak je výnosová miera kapitálu vyššia než je jej skutočná hodnota. Ak je primeraný zisk chápaný ako primeraný výnos z kapitálu, potom bude firma voliť kapitálovo čo najnáročnejšiu technológiu, pretože bude firme prinášať vyšší výnos. Dochádza k substitúcii variabilného kapitálu za fixný, pretože výnos fixného kapitálu je vyšší než medzný výnos variabilného vstupu (napr. palivo). Budú teda realizované investične náročné projekty ako napríklad atómové elektrárne, ktoré sú regulačným úradom značne zvýhodnené. Naopak veľmi

znevýhodnení ostatů producenti elektriny na báze plynu či uhlia. Často sa teda stáva, že na trhu dominuje producent, ktorý by za normálnych okolností na trhu neprežil a spotrebitelia trpia zbytočne vysokými cenami. Tým, že bude miesto niekoľkých lacných a za iných okolností rentabilných, realizovaná jedna jadrová elektráreň, veľmi závažne ovplyvňuje štruktúru ľudského kapitálu v regióne a celkové alokovanie zdrojov na niekoľko rokov. Regulovaná cena im dáva istotu pokrytia vynaložených nákladov a nehrozí im bankrot. Pre investorov sa veľmi výrazne znižuje riziko na kapitálovom trhu a banky ochotne znižujú cenu úverov (úrokovú mieru). Riziko investície v regulovanom odvetví môže niekedy dosahovať charakter investície do vládnych dlhopisov. Dochádza tak k istému vytesňovaciemu efektu. Keďže kapitál je vzácny statok, pre ostatné, neregulované odvetvia ho teda ostane menej.

Firmy tiež strácajú motiváciu minimalizovať náklady. Tento fenomén nazývame x – neefektívnosti. Monopoly totiž vedia, že všetky náklady nakoniec musí uhradiť spotrebiteľ keďže sú zahrnuté v cene. Projekty napríklad v energetike preto trpia chronickým podhodnocovaním nákladov. Výnimočne to platí pri výstavbe jadrových elektrární. Ich stavba sa bežne pretiahne o niekoľko rokov. Ako príklad poslúžia *Jadrová elektráreň Mochovce* (EMO) ale aj *Temelín* (JETE). V roku 2009 vláda SR nielenže bez verejného tendra podpísala dohodu s firmou ČEZ o dostavbe 2 blokov jadrovej elektrárne Mochovce, ale ani nezverejnila obsah zmluvy. Nie je jasné aké právomoci bude mať štát a aké investor, cena je stanovená niekde medzi 4 až 6 mld. eur a nie je ani jasné kedy sa má začať stavať²³. Môžeme uviesť aj príklad iného typu sieťových odvetví kde sa nešetří. Vlastník ciest na území SR sa rozhodne, že chce na svojich cestách vyberať mýtnu. Po vypísaní tendra by sa dalo čakať, že ak sa jedná o verejný projekt, vyberie sa ponuka s najnižšou cenou. Štát sa však nakoniec rozhodol pre najdrahšiu ponuku. Argumentoval tým, že ide o svetovo unikátny projekt²⁴. Podobných prípadov by sme mohli nájsť mnoho.

²³ Zmluvu k výstavbe atómkov za 6 miliárd eur vyčítali, SME,[online]

²⁴ Ročkár Marek: *Kamióny čaká od januára mýto*, aktualne.sk,[online]

2. Energetika v EU

2.1 Počiatky energetickej politiky

Ešte v 80. tých rokoch 20. storočia sa všetky verejne prospešné spoločnosti poskytujúce verejne prospešné služby považovali za prirodzenú súčasť verejného sektora. Takým spôsobom to bolo podávané aj vo väčšine učebníc ekonómie. Tento postoj bol opretý o *teóriu prirodzeného monopolu*, ktorý bol až dogmaticky považovaný za správny počas väčšiny 20. storočia. Kvôli, alebo vďaka, stagnujúcej konkurencieschopnosti a nedostatočnej výkonnosti sa postupne začali presadzovať názory, že túto (dlhodobu neudržateľnú) situáciu je treba zmeniť.

Diskusie na reformu energetického sektora boli zamerané na dve oblasti. Reštrukturalizácia a privatizácia štátnych, vertikálne integrovaných monopolných firiem a systém regulácie novovzniknutých tržných entít.

Pôvodne úprava energetickej politiky nebola v európskom práve rozsiahla. Princípy neboli ucelené a spočívali na ustanoveniach obsiahnutých v kapitolách o *vnútornom trhu* a *životnom prostredí*. V článku 175/2 Zmluvy o založení ES bolo zakotvené, že Rada kvalifikovanou väčšinou prijíma opatrenia závažne ovplyvňujúcu členské štáty vo výbere energetických zdrojov a základnú skladbu ich zásobovania energiou. Články 154 – 156 potom upravujú podmienky o používaní transeurópskych sietí. Oblasť atómovej energie upravovala zmluva EURATOM z roku 1957, ktorá je jednou z dvoch zakladajúcich zmlúv ES.

Proces dezintegrácie energetiky sa začal vo Veľkej Británii v 90. tých rokoch. Do roku 1990 bola vo VB jedna spoločnosť, ktorá vlastnila výrobu energie aj prenosovú sústavu. Popri tom existovalo 12 regionálnych štátnych firiem na distribúciu a predaj. Všetky boli sprivatizované. Štátny monopol, Central Electricity Generating Board (CEGB) bol rozdelený na 4 spoločnosti. Výrobná časť bola rozdelená na 2 spoločnosti (National Power a PowerGen), ktoré boli sprivatizované. Prenosová sústava bola oddelená a vytvorená nová National Grid Company, ktorú vlastnili regionálne distribučné spoločnosti. Tie neskôr, roku 1995, keď bola NGC uvedená na burzu, boli nútené svoj podiel predať. Štát si ponechal jadrové elektrárne v novej spoločnosti Nuclear Electric.

Toto sa týka Anglicka a Walesu. Obdobne boli privatizované štátne monopoly v Severnom Írsku a Škótsku.²⁵

Po Veľkej Británii deregulovali svoju energetiku Švédsko a Nórsko. Kulig píše, že liberalizácia tu prebehla oveľa radikálnejšie napriek tomu, že ich realizovali ľavicové vlády. Tieto severské krajiny však mali odlišnú stavbu odvetvia energetiky. Proces nebol spätý s privatizáciou. Výroba a distribúcia boli oddelené a neexistovala jediná, vertikálne integrovaná spoločnosť. Švédsko, Fínsko, Nórsko a Dánsko mali prepojenú prenosovú sústavu, čo bol vynikajúci predpoklad na vytvorenie spoločného trhu. Trh bol otvorený doslova so dňa na deň. V Nórsku roku 1991 a Švédsku roku 1995. Bolo dané zákonom, že spotrebiteľ si voľne môže vybrať svojho dodávateľa.²⁶ Prenos a distribúcia sú tu, takisto ako v Británii a celej Európe, naďalej považované za prirodzený monopol, preto je toto odvetvie regulované. Regulácia spočíva v podmienkach do prístupu k sústave a cenovej regulácii.

2.2 Prvý energetický balíček

2.2.1 Smernica č. 96/92/ES o trhu s elektrinou a č. 98/30 o trhu s plynom

Na konci roku 1996 bol schválený dokument o postupnej deregulácii a tvorení tržného prostredia a ustanovené pravidlá pre spoločný trh s elektrinou. Smernica stanovila termíny otvorenia časti trhu do 19.02. 1999. Výnimkou boli Belgicko, Grécko a Írsko, ktorým bol posunutý termín na rok(v tom poradí) 2000, 2001, 2000. Smernica umožňovala 2 modely prístupu k ES (SB, TPA) a dva spôsoby výstavby nových kapacít. Smernica prepisuje postupne otváranie trhu, najskôr pre odberateľov so spotrebou vyššou než 40 GWh/rok, po troch rokoch (najneskôr do roku 2002) sa má otvoriť prístup pre odberateľov do 20 GWh/rok a po ďalších 3 rokoch pre zákazníkov do 9 GWh.²⁷ Mnoho krajín však postupovalo rýchlejšie a väčšom rozsahu, než predpisuje smernica. Fínsko otvorilo celý svoj trh už roku 1996. Nasledovali Španielsko a Holandsko a Nemecko roku 1998. V roku 2001 sa ku krajinám s kompletne otvoreným trhom pridalo Rakúsko.

²⁵ *Residential Consumer Experience with Electric Deregulation in the United Kingdom* [online]

²⁶ Kulig, M.: *Problematika konkurence v odvětví elektroenergetiky*, str. 73 – 74

²⁷ Smernica 96/92/ES čl. 19

Tab. 1 Otváranie trhu s elektrinou v EU – 15

Štát	Stupeň otvorenia trhu v %			Dátum úplného otvorenia
	2001	feb.2003	2005	
Rakúsko	100	100	100	2001
Belgicko	35	52	90	2003/07
Dánsko	90	100	100	2003
Fínsko	100	100	100	1997
Francúzsko	30	37	75	2004/07
Nemecko	100	100	100	1998
Grécko	30	34	62	2007
Írsko	30	56	100	2005
Taliano	45	70	79	2004/07
Luxemburg	-	57	84	2007
Holandsko	33	63	100	2004
Portugalsko	30	45	100	2004
Španielsko	54	100	100	2003
Švédsko	100	100	100	1998
VB	100	100	100	1998

Prameň: SMEs and liberalisation of network industries 2003, str. 28²⁸

Tabuľka 1 zachycuje proces liberalizácie medzi rokmi 2001 až 2003, doplnená o rok 2005 na kontrolu tých štátov, ktoré sa k tomuto roku zaviazali otvoriť trh. Za stupeň otvorenosti sa považuje teoretická časť dopytu otvorená konkurencii. Je zrejmé, že všetky štáty záväzok k stanovenému dátumu splnili. Tabuľka 2 zachycuje koncentráciu veľkoobchodného a maloobchodného trhu s elektrinou v roku 2003 v EU 15. Z tabuliek môžeme pozorovať istú závislosť medzi stupňom otvorenosti a koncentráciou najväčších dodávateľov. Tento vzťah je na plne otvorených trhoch nepriamo úmerný. Za predpokladu, že väčší počet subjektov znamená väčšiu konkurenciu na trhu, proces deregulácie splnil jeden s požiadavkou.

²⁸ *SMEs and liberalisation of network industries* [online]

**Tab 2. Koncentrácia veľkoobchodného a maloobchodného trhu s elektrinou k 1.4.
2003**

Štát	Veľkoobchod		Maloobchod		
	3 najväčšie tržné podiely(% z inštalovaného výkonu)	Dovoz výkonu(%z inštalovaného výkonu)	Počet licencovaných dodávateľov	Počet dodávateľov s tržným podielom viac ako 5%	Tržný podiel 3 najväčších dodávateľov
Rakúsko	45	21	40	7	67
Belgicko	96	25	16	3	53
Dánsko	78	29	70	3	38
Fínsko	45	19	80	3	33
Franc.	92	12	225	1	90
Nemecko	64	9	1200	3	50
Grécko	97	11	7	1	100
Írsko	97	5	19	1	90
Taliansko	69	8	170	2	72
Lux.	-	100	2	2	100
Holand.	59	21	33	7	48
Portug.	82	8	11	1	99
Špan.	83	4	149	4	94
Švédsko	90	21	120	3	47
VB	36	3	59	8	42

Prameň: SMEs and liberalisation of network industries 2003, str. 30

Smernica č. 98/30/ES o trhu s plynom je v podstate analogická ku smernici s elektrinou. Do zavedenia druhého energetického balíka, ktorý bol schválený roku 2001 a prijatý roku 2003, sa nestihli zozbierať dáta s relevantnou výpovednou hodnotou. Plynovou smernicou sa preto budeme zaoberať bližšie v časti 2.3.2 o smernici 2003/55.

2.3 Druhý energetický balíček

Smernice 96/92/ES a 98/30/ES o spoločných pravidlách pre vnútorný trh s elektrinou a s plynom, významnou mierou prispeli k vytvoreniu vnútorného trhu s elektrinou a plynom.²⁹

2.3.1 Smernica č. 2003/54/ES o trhu s elektrinou

Táto smernica stanovuje spoločné pravidlá výroby, prenosu, distribúcie a dodávok elektriny. Ustanovuje pravidlá týkajúce sa organizácie a fungovania elektroenergetického odvetvia, prístupu na trh, kritéria a postupy platné na vyhlasovanie verejných súťaží a udeľovanie povolení a na prevádzku sústav.³⁰ Touto smernicou sa ruší smernica 96/92/ES. Keďže sa v roku 2004 EU rozšírila o 10 nových krajín, smernica zaväzuje k postupnému otváraniu trhu aj tieto štáty.

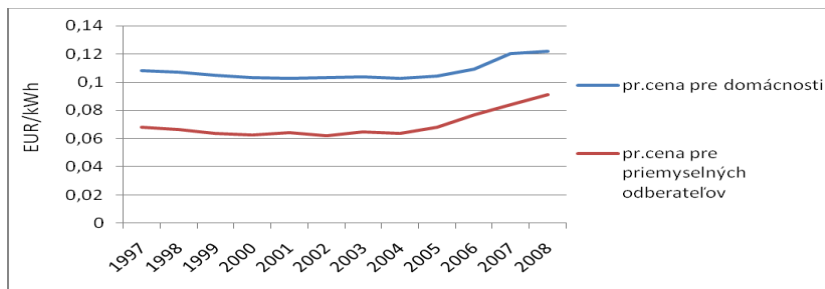
Dôležitým bodom smernice je nutnosť oddelenia prevádzkovateľov prenosových sústav, pokiaľ sú pod jedným vertikálne integrovaným podnikom. Prevádzkovateľ musí byť prinajmenšom oddelený právne a organizačne. Rovnaké podmienky platia pre distribučnú sústavu. Tu sa však členské štáty môžu rozhodnúť o nepoužití požiadavku na oddelenie distribučných spoločností za podmienky, že obsluhujú menej ako 100 00 pripojených užívateľov alebo obsluhujú oddelené sústavy. Zavádza sa tiež povinnosť vytvoriť nezávislého regulátora so samostatnými právomocami v rámci skupiny regulátorov zriadenej Komisiou. Členovia *EREG* (European Regulators' Group for Electricity and Gas) sú dnes vedúcimi regulačnými autoritami vo všetkých 27 členských štátoch únie.

Grafy 3 a 4 zachytávajú zmenu priemerných cien elektriny v procese liberalizácie. Samostatne sú znázornené staré členské štáty, pred rozšírením, tzv. EU-15 a nové členské štáty okrem Rumunska a Bulharska, ktoré pristúpili po roku 2004. V grafe 1 je zachytené dlhšie časové obdobie keďže proces deregulácie tu prebiehal od polovice 90. tých rokov. Je zrejmé, že po otvorení trhov nastal pokles priemernej ceny energie. Tento trend pokračoval do roku 2004, kedy začali ceny opäť stúpať a dnes sú na úrovni vyššej než v roku 1997.

²⁹ Smernice 2003/54/ES a 2003/55/ES

³⁰ Smernica 2003/54/ES, Článok 1

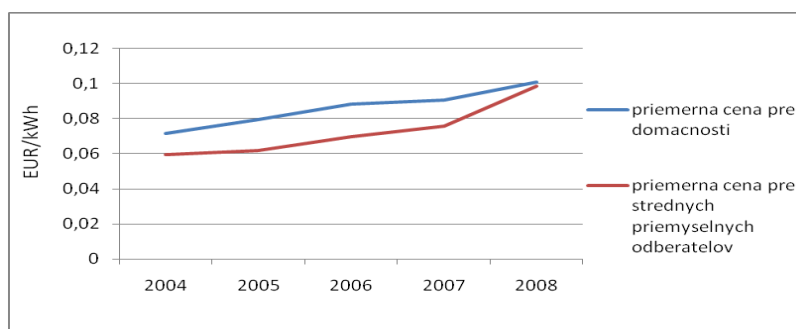
Graf 3: Zmena priemerných cien elektriny v rokoch liberalizácie 1997 - 2008 v EU-15

Prameň: Eurostat, vlastná úprava

Graf 4 ukazuje, že v nových členských krajinách ceny v priemere stúpali každý rok. Ceny sa zreálnili a prispôbili nákladom. Nárast cien je spôsobený zdražením silovej elektriny, teda neregulovanej ceny, tvorenej na trhu. Je to spôsobené predovšetkým výrazným nárastom dopytu po elektrine a stagnujúcou ponukou zdrojov. U nových štátov je zdražovanie logické. Keďže pred rokom 2004 boli ceny v nových štátoch oveľa nižšie ako vo zvyšku únie, s postupným otváraním sa rozdiely museli postupne vyrovnávať. Súčasne treba upozorniť, že v čase, keď spoločnosť otvorila tender na nákup energie, sa na Balkáne prejavil nedostatok zdrojov vedúci k rastu cien. A tak bola v Nemecku cena 57,5 EUR/MWh, na Slovensku 61,3 EUR / MWh, v Maďarsku vyše 70 EUR/MWh „a ďalej na juh a juhovýchod sa kontrakty uzatvárali pri ešte vyšších cenách.“³¹

Graf 4: Zmena priemerných cien elektriny v rokoch liberalizácie 2004 – 2008 u nových členov

Prameň: Eurostat, vlastná úprava

³¹ Čo spôsobuje zdražovanie elektrickej energie?, Euractiv [online]

2.3.2 Smernica č. 2003/55/ES o trhu s plynom

Rýchlosť otvárania trhu s plynom prebieha rýchlejšie ako na trhu s elektrinou. Proces liberalizácie elektrických trhov začal o dva roky skôr. Podľa údajov Európskej Komisie, pôvodne plánované otváranie trhov s plynom v smernici 98/30 bolo predbehnuté nezávislým vývojom na trhu. V priemere EU bol trh s plynom otvorený na 78% v roku 2000, teda dva roky po zavedení smernice. Tá pritom vyžadovala otvorenie na minimálne 20%. Novu smernicou to Komisia zvýšila na 33% do roku 2008.³²

Text smernice je až na pár záležitostí skoro identický so smernicou 2003/54, s tým že namiesto slova elektrina sa používa plyn. Na oboch trhoch síce existujú podobnosti, ako napríklad, že v oboch prípadoch sa jedná o sieťové odvetvia ale ináč sa výrazným spôsobom odlišujú. Tie si smernica skoro nevšíma. Ide napríklad o to, že plyn musí ku spotrebiteľom cestovať od zdrojov hlavne mimo EU. Buď cez plynovody alebo v kanistroch v podobe LNG. Elektrina sa dá pritom vyrábať lokálne a tak sa dá plne využívať výhod decentralizovanej produkcie. Pri plyne si to však vyžaduje iný prístup na riadiacej úrovni. Pri smerniciach z 96 a 98 sa ešte uvažovalo o plyne a elektrine ako rozdielnych energiách. V roku 2003 už bol návrh aby boli obe pod jednou smernicou. *Eurogas* pripomína, že sa musí rozlišovať pri prijímaní opatrení. Tým, že plyn musí súperiť na všetkých energetických trhoch, nie je plyn univerzálny statok. Investície do infraštruktúry by sa mali podnikať na komerčnej báze.³³

Čo sa týka nových regulačných opatrení v druhom energetickom balíku, väčšina členov *Eurogasu* akceptuje fakt, že je nutné vytvoriť adekvátny právny poriadok pre vnútorný trh a istým spôsobom dohliadať na jeho dodržiavanie. Pripomína však, že je nutné tiež rešpektovať a stimulovať tržné riešenia. Väčšina členov *Eurogasu* už roky medzi sebou operuje v systéme nezávislej regulácie. Niektorí členovia, sa však obávajú, že zriadenie nezávislého regulátora môže poškodiť trh. Zavedenie regulátora v krajine, kde už trh pokročil tak, že žiadneho nepotrebuje, povedie k zbytočnej byrokracii a nedostatočnej flexibilitě. Každý trh má svoje špecifiká a nemožno všade uplatňovať tie isté pravidlá.

³² *State of implementation of the EU Gas Directive (98/30/EC) by Member State*, Európska Komisia [online], str. 3

³³ *Views on proposed Directive amending Directive 98/30/EC*, Eurogas[online] str. 2

V podobe akej je regulátor navrhnutý má príliš veľa možností zasahovať do obchodovania a to sa môže odraziť na politických tlakoch.³⁴

Európska Komisia v druhom balíčku založila poradnú skupinu nazvanú Európska Skupina Regulátorov pre elektrinu a plyn(ERGEG)³⁵. Súčasťou skupiny je napríklad ÚRSO v SR a ERÚ v ČR.

2.4 Tretí energetický balík

Prvé smernice upravujúce energetické trhy boli prijaté v neskorých deväťdesiatych rokoch s cieľom otvoriť trh s elektrinou a plynom postupným vnášaním konkurencie. Komisia presadzovala liberalizáciu ako jedinou možnosť na zvýšenie konkurencieschopnosti a efektívnosti EU ako celku. Štáty s veľkými štátnymi monopolmi ako Francúzsko a Nemecko sa vtedy postavili ostro proti tomu. Väčšina štátov splnila smernice s predstihom, do roku 2000. Komisia roku 2001 po zistení nedostatkov rozhodla, že je nutné podniknúť ďalšie kroky smerom k liberalizácii. Tak boli v júni 2003 prijatý druhý balík smerníc. Zahrňovali právne oddelenie výroby a distribúcie integrovaných firiem. Podľa smerníc sa mal trh pre veľkoodberateľov otvoriť do júla 2004 a pre domácnosti do júla 2007. Po týchto dátumoch si mali byť odberatelia teoreticky schopní vybrať svojho dodávateľa na voľnom trhu

Európska Komisia vydala 10. Januára 2007 správu o pokroku na vnútornom energetickom trhu³⁶ a zverejnila výsledky o konkurencieschopnosti, ktoré potvrdili " vážne problémy" na otvorených trhoch elektriny a zemného plynu. Napríklad koncentrácia trhu v štátoch ako Francúzsko, Belgicko, Poľsko, alebo Maďarsko stále odráža staré tržné štruktúry definované najmä národnými alebo regionálnymi monopolmi. Veľké integrované firmy ovládli veľkoobchodný sektor elektrického trhu a ovládajú 95% trhu s plynom. Komisia tiež prišla na to, že v súčasnom stave, keď sú firmy iba nútené oddeliť právnou formou svoje činnosti výroby a dodávky, nič im nebráni v tom aby preferovali subdodávateľov podľa vlastného uváženia, takže preferovali vlastné filiálky. Vertikálne

³⁴ Ibid. str. 3

³⁵ *European Regulator's Group for Electricity and Gas* bola založená v novembri 2003 na podporu smerníc 54 a 55

³⁶ *Oznámenie Komisie Rade a Európskemu parlamentu - Vyhliadky vnútorného trhu so zemným plynom a elektrickou energiou*, KOM(2006) 841, EurLex [online]

integrované monopoly tiež majú tendenciu neinvestovať do rozvoja sietí, lebo tým by sa kvázi rozšírili možnosti pre konkurenciu.³⁷

Preto v septembri toho istého roku Komisia zverejnila návrh smernice, ktorá mení a dopĺňa smernice z roku 2003 pracovne nazvané tretí energetický balík. Návrh dáva štátom dve možnosti na oddelenie výroby a distribúcie svojich energetických koncernov a to:

1. Plné vlastnícke oddelenie – preferovaná možnosť Komisie. Firmy, ktoré vlastnia ako výrobu, tak predaj by boli nútené predat' svoje podiely. Investori by si ponechali svoje podiely v rozdelených podnikoch formou rozdelenia akcií. Vznikli by tak dve nové akcie za každú existujúcu.
2. Nezávislý Systémový Operátor (Independent System Operator, alebo ISO) – v tejto variante by si spoločnosti mohli ponechať svoje podiely v distribučných sieťach no stratili by nad nimi kontrolu, ktorú by mal nezávislý operátor, firma vybraná národnou vládou. Musel by však byť schválený Komisiou aby sa zaručila dostatočná nezávislosť.

Regulačné bremeno by sa tak zvýšilo lebo regulačným úradom by sa dostalo viac moci. Možnosť vybrať si medzi dvoma bola prijatá, aby sa našiel kompromis pre krajiny ako Francúzsko, pretože sa predpokladalo, že ostro ohradia proti privatizácii EdF. Nezávislý operátory by podľa tejto varianty mali takú moc, že by mohli priam prikazovať firmám koľko majú investovať do infraštruktúry a museli by súhlasiť s desaťročným investičným plánom. Okrem toho má smernica dávať aj tak viac moci národným regulačným úradom. Majú sa harmonizovať a posilniť právomoci národných úradov na úroveň EU a majú sa právne zaviazat' k spolupráci. Všetko bolo opreté o fakt, že regulátor bude v skutku nezávislý.

Na koordinovanie cezhraničného obchodu Komisia navrhuje zriadiť výhradne k tomu určenú agentúru ktorá by koordinovala spoluprácu regulačných úradov. Tiež sa má oficiálnym dokumentom sformalizovať už aj tak dobrovoľne prebiehajúca spolupráca medzi národnými sieťovými operátormi. Pôjde o štandardizáciu metód, akými sa firmy môžu pripájať na sieťové odvetvia, koordináciu investícií do sietí a má sa tým tiež zabrániť možným výpadkom energie (blackouts). Zriadi sa preto Európska Sieť Prepravných

³⁷ *Commision threatens EU Power Giants*, Euractiv [online]

Sieťových Operátorov osobitne pre plyn(ENTSOG) a elektriku(ENTSOE)³⁸ Nakoniec budú všetky firmy povinné viesť si podrobné záznamy o svojej obchodnej činnosti a zverejňovať ich pravidelne Komisii.³⁹

Návrh vyvolal vlnu rozhorčenia, pochopiteľne najmä v otázke *oddelenia vlastníctva*(ownership unbundling), teda rozdelenia vertikálne integrovaných energetických firiem, ako E.ON alebo EdF, ktoré kontrolujú výrobu aj distribúciu energie. Proti návrhu sa postavilo najmä Francúzsko a Nemecko, spolu so šiestimi krajinami vrátane Slovenska. Ministri energetiky sa dohodli v novembri 2008. Hoci nepodporili plný "unbundling" uzniesli sa, že producenti z krajín, ktoré nie sú plne otvorené konkurencii, nebudú môcť kupovať prenosové energetické siete v iných krajinách EÚ, kde bol plný "unbundling" zavedený. Toto opatrenie bolo namierené najmä na Francúzsko, ktoré si chráni trh, a štátom vlastnená EDF pritom kupuje podniky v zahraničí. Neformálna dohoda medzi europoslancami vo výbore EP pre priemysel a Českým predsedníctvom bola dosiahnutá v pondelok (23. marca) v noci. Schválená bola plénom 22. Apríla 2009.

2.5 Energetická politika Európskej Únie

Tretí energetický balíček okrem smerníc na trhy s elektrinou a plynom tiež obsahuje dokumenty ku klimatickým zmenám a ku obnoviteľným zdrojom. Hlavný materiál pre budúce smerovanie EU je dokument nazývaný *Energetická politika pre Európu* (EPE). Neformálne bola spoločná energetická politika dávaná do súvislosti s dvoma zakladajúcimi dokumentmi ES a síce Zmluvou o založení európskeho spoločenstva uhlia a ocele(1952) a Zmluva Euroatomu(1957). Už tu sa uvádza potreba spoločného prístupu ku energetike. V úvode dokumentu sú zhrnuté problémy, ktorým EU bude musieť čeliť. Medzi ne patrí udržateľnosť, zabezpečenie dodávok a konkurencieschopnosť. Zároveň je EPE postavená na troch pilieroch. Hlavnou doktrínou únie sa stáva boj proti klimatickým zmenám. Ďalej je to znižovanie vonkajšej zraniteľnosti EU pri dovozoch uhl'ovodíkových palív a podpora rastu zamestnanosti. Hlavný cieľom únie je ale zníženie emisií skleníkových plynov a to nielen v EU ale aj v tretích krajinách. Ku zníženiu emisií majú viesť opatrenia ako fungujúci vnútorný trh, solidarita medzi štátmi pri

³⁸ European Network of Transmission System Operators for Electricity (ENTSOE) and gas (ENSTOG)

³⁹ EU unveils plan to dismantle big energy firms, Euractiv[online]

dodávkach, dlhodobé záväzky na znižovanie skleníkových plynov a systém obchodovania s emisiami, dlhodobé ciele v oblasti obnoviteľných zdrojov, podpora jadrovej energetiky, účinná regulácia a podávanie správ⁴⁰. Dosiahnuť sa toho má už aj vyššie spomínaným tretím energetickým balíčkom návrhov smerníc, ktoré ako sme videli majú skôr ekologické ciele.

Ochrana spotrebiteľov a právo na prístup a dodávky sa skloňuje v každom prijatom dokumente. Európske právne predpisy už dnes vyžadujú dodržiavanie záväzkov verejnej služby, za ktorú je energia stále považovaná⁴¹. EPE má tento postoj ešte prehĺbiť vytvorením charty odberateľov energií. Charta má pomôcť občanom s poskytovaním informácií možnosti zmeny dodávateľa a znížiť administratívne náklady pri prechode. Mala by tiež chrániť zákazníkov pred nekalými praktikami.

3. Trh s elektrinou a plynom v Slovenskej Republike od roku 1989 po súčasnosť

3.1 Východisková pozícia po Zamatovej revolúcii

Dnešný stav energetického sektoru je dedičstvom skoro päťdesiatročného úradovania komunistického režimu a uplatňovania metód centrálného plánovania. Prejavuje sa dnes nielen vo fyzickej štruktúre hospodárstva ale aj, čo je horšie, v spôsobe myslenia niektorých štátnikov a obyvateľstva a to napriek tomu, že sme už skoro 20 rokov otvorenou *tržnou* ekonomikou. V Československu boli od počiatku industrializácie zastúpené energeticky náročné odvetvia, ako hutníctvo alebo chemický priemysel. Tento trend pokračoval aj po nástupe Komunistickej strany v 40. tých rokoch, kedy začala socialistická industrializácia. Postavenie energetiky sa upevnilo a stalo sa dominantným odvetvím hospodárstva. V historickom kontexte je pochopiteľné, že sa presadzovala absolútna sebestačnosť vo výrobe energií. Predsa len, bolo po vojne a jediným *spoľahlivým* spojencom bol Sovietsky zväz. Roku 1960 sa na 10 zjazde Rady vzájomnej hospodárskej pomoci konanom v Prahe, prijalo rozhodnutie o stavbe ropovodu na dodávky ropy

⁴⁰ Oznámenie Komisie Európskej Rade a Európskemu Parlamentu - Energetická Politika pre Európu, SEK(2007) 12, EurLex [online]

⁴¹ Koncept verejnej služby odmietajú jednotlivé ekonomické školy a považujú ho za politické ospravedlnenie štátom vytváraných monopolov. Vid' časť Kap 1....

a zemného plynu pre spotrebiteľov v ZSSR, Poľsku, Československu, NDR a Maďarsku⁴². Ropovod zaistil krajinám východnej Európy životne dôležité dodávky paliva a súčasne sa tak stali *de facto* závislými na jednom dodávateľovi. Konkrétne Slovenská Republika bola je dnes stále na ruskej rope a plyne závislá na 98%.⁴³Tento cieľ bol presadzovaný na základe politických rozhodnutí, bez ohľadu na ekonomické kritériá. Energia nebola považovaná za vzácny statok a tak sa s ňou aj nakladalo. Spotreba nebola určovaná reálnou cenou a cena nebola určovaná reálnymi nákladmi. S energiou sa narábalo ako s voľným statkom a tomu sa prispôsobilo aj obyvateľstvo. Vžila sa predstava, že každý má *nárok na lacnú energiu*. Doba sa však mení a tak sa mení aj štruktúra medzinárodného trhu. V procese ekonomickej transformácie bolo odvetvie energetiky dlho nedotknuté zmenami. Celú dobu vývoja bol na našom území energetický sektor prakticky monopolný ako vo výrobe tak najmä v preprave. Toto do istej miery dodnes. Neexistoval rovný prístup do odvetvia ani možnosť slobodne si vybrať dodávateľa. Treba však podotknúť, že to nebolo len špecifikum komunistických krajín.

3.2 Vývoj po roku 1989

Reštrukturalizácia energetiky, privatizácia jej veľkej časti a postupná liberalizácia trhu s energiou výrazne poznačila celý sektor. V minulosti štátne podniky s presne vymedzenými oblasťami svojej činnosti a monopolným postavením na trhu sa v priebehu dvoch rokov stávajú akciovými spoločnosťami, do ktorých vstupujú zahraniční vlastníci a na otvárajúcom sa trhu sú nútené bojovať o svojho zákazníka. Nová pozícia na trhu vyžaduje zmeny v riadení energetických spoločností, pričom tradičné schémy sa nahrádzajú systémom riadenia zameraným na zákazníka, do energetiky zavádzajú marketing a zriaďujú sa *call centrá*. Otváranie trhu si vyžiadalo oddelovanie účtovníctva s presným sledovaním nákladov v jednotlivých činnostiach a nový princíp regulácie cien. Cieľom týchto zmien je zvýšiť konkurenčnú schopnosť celého energetického sektora a pripraviť sa na otvorenie voči európskemu trhu.

Kľúčovým bodom v reštrukturalizácii energetiky bolo sprehľadnenie finančných tokov medzi jednotlivými časťami odvetvia. To znamená medzi výrobou, prenosom a

⁴² *The Comecon Pipeline*, Open Society Archive, 1960 [online]

⁴³ *Správa o monitorovaní bezpečnosti dodávok plynu za rok 2008*, Ministerstvo Hospodárstva SR [online]

distribúciou. V tomto smere bolo významným krokom oddelenie prenosovej sústavy od výroby a vytvorenie spoločnosti *Slovenská elektrizačná a prenosová sústava, a.s* (ďalej len SEPS, a.s.). Oddelenie malo zabrániť krížovým dotáciám medzi výrobou a prenosom a pripraviť do budúcnosti vytvorenie trhu s elektrinou bez diskriminácie pri prenose elektriny. Bolo tiež treba oddeliť teplárenstvo od distribúcie elektriny aby sa zastavili krížové dotácie cien tepla na úkor cien elektriny. Vzniklo 5 teplárenských akciových spoločností: Bratislavská, Trnavská, Žilinská, Martinská a Zvolenská teplárenská, a.s, a to oddelením od distribučných štátnych podnikov. Vznikla aj šiesta teplárenská spoločnosť v Košiciach, TEKO, a.s oddelením od Slovenských elektrární, a.s. Časť majetku má byť prevedená na mestá a časť sa ponúkne na predaj súkromným investorom. Začlenenie našich spoločností do štruktúry významných hráčov na energetickom trhu malo umožniť dosiahnuť vyššiu konkurencieschopnosť na otvorenom trhu. V roku 2003 bola ukončená privatizácia troch distribučných spoločností. Strategickými investormi v privatizovaných spoločnostiach sa stali veľké zahraničné firmy a to: nemecký E.ON, ktorý vstúpil do *Západoslovenskej energetiky, a.s.* (ďalej len ZSE, a.s) RWE do *Východoslovenskej energetiky, a.s.* (ďalej len VSE, a.s). Francúzsky EDF vstúpil do *Stredoslovenskej energetiky, a.s.* (ďalej len SSE, a.s) Tieto spoločnosti rozšírili svoju oblasť pôsobenia aj do sektora informačných technológií, keď bola vytvorená spoločnosť *Energotel, a.s*, ktorá sa prostredníctvom sietí optických káblov distribučných spoločností (Transpetrol, a.s., SPP, a.s. a SE, a.s.), snaží pôsobiť na telekomunikačnom trhu. Poslednou a asi najvýznamnejšou privatizáciou energetickej spoločnosti je privatizácia výroby energie, teda *Slovenských elektrární, a.s.*(ďalej len SE, a.s.)Vybrala sa alternatíva privatizácie SE, a.s., ako celku, t.j. spolu s jadrovými elektrárnami. V roku 2004 po 2,5-ročnom privatizačnom maratone o najväčšiu štátnu firmu zostali v hre 3 spoločnosti: Český ČEZ, ruský Inter RAO JES a taliansky Enel. Definitívnym vlastníkom dvojtretinového podielu v SE, a.s. Sa nakoniec stal Enel, roku 2006, keď za 66% akcií ponúkol 839 miliónov eur. Firma tiež sľúbila investície za 70 mld. korún(neskôr sumu zvýšila na 110mld). Je v tom zarátaná dostavba Jadrovej elektrárne Mochovce, stavba veterných elektrární a modernizácia starších elektrární. Dividendy sa nebudú vyplácať do roku 2012. Bola to najväčšia európska transakcia v sektore energetiky a najväčšia akvizícia Enel mimo Talianska. Odlišný postup bol zvolený v prípade SEPS, a.s. Vláda tu rozhodla, že nakoľko spoločnosť zabezpečuje

tranzit elektriny cez územie SR a bezpečnosť prenosovej sústavy, nebude sa SEPS v najbližšom období privatizovať.

V oblasti prepravy ropy a plynárenstva taktiež prebehla privatizácia. Ide najmä o spoločnosť *Transpetrol, a.s.*, ktorej 49% predal Fond Národného Majetku spoločnosti Yukos Finance. Privatizácia mala otvoriť možnosti vstupu na nové trhy. V roku 2009 vláda spoločnosť odkúpila späť do štátneho vlastníctva. Nárok na tretinový podiel si však robí aj skupina podnikateľov na východnom Slovensku. V súčasnosti sa odvíja spor o spoločnosť *Transpetrol, a.s.* Budúcnosť podniku je v súčasnosti nejasná....⁴⁴ Vyťaženosť dosahuje zhruba 50 % kapacity. Ďalšou významnou udalosťou bola privatizácia štátneho plynárenského monopolu *SPP, a.s.* 49% podiel v spoločnosti získalo konzorcium spoločností *Ruhrgas AG Essen*, dcéra *E.ON*(Nemecko) a *Gaz de France*(Francúzsko). Títo partneri majú už niekoľko rokov skúsenosti s otvorenými trhmi na západe Európy a snád dokážu pripraviť slovenské spoločnosti na podmienky liberalizovaného prostredia. Súčasná vláda sa už vyjadrila o možnosti odkúpenia spoločnosti späť do vlastníctva štátu.⁴⁵

Liberalizácia trhu s elektrinou a plynom má umožniť konkurenciu rôznych dodávateľov. Európskou legislatívou sú stanovené nediskriminačné a transparentné podmienky pre vstup tretích strán(TPA) do prenosových a prepravných sústav, ktoré majú stále charakter prirodzeného monopolu. Vytvorenie spoločného trhu s elektrinou a zemným plynom je jednou z hlavných priorít EU v oblasti energetiky. Ministerstvo Hospodárstva vydalo vyhlášky, ktorými ustanovuje najmenší objem ročnej spotreby elektriny a plynu pre oprávnených odberateľov a ustanovuje podrobnosti o pravidlách prenosu elektriny a prepravy plynu pre oprávnených odberateľov. Odberatelia by si mohli zvoliť ľubovoľného licencovaného dodávateľa, pričom vyhlášky umožňujú doviezť časť zdrojov aj zo zahraničia.

3.3 Trh s elektrinou a plynom – charakteristika

Rok 2007 bol špecifický nielen z hľadiska realizácie unbundlingu vo vertikálne integrovaných spoločnostiach a úplnej (legislatívnej) liberalizácie trhu. Odstavením 1. bloku jadrovej elektrárne JE V-1 Jaslovské Bohunice k 31.12.2006 prišla Slovenská

⁴⁴ Štát tvrdí: *Transpetrol je náš*, Hospodárske noviny [online]

⁴⁵ Kóňa Martin, *Robert Fico chce kúpiť späť plynárne*, Hospodárske Noviny [online]

republika o „sebestačnosť“ vo výrobe elektriny a bez využívania kapacít zo zahraničia by slovenská elektrizačná sústava mala problémy v zabezpečení zásobovania elektrinou. Situácia sa ešte zhoršila odstavením 2. bloku JE V-1 k 31.12.2008. Dovoz v roku 2009 sa po odstavení 2. bloku JE V-1 Jaslovské Bohunice predpokladá na úrovni do 12 % spotreby. Uvedená skutočnosť významne ovplyvňuje situáciu na trhu s elektrinou.

Situácia v energetike krajín EU, teda aj SR sa v posledných rokoch vyvíja v kontexte s prijatou legislatívou Európskeho spoločenstva, ktorá do popredia stavia voľný trh. Pri súčasnom vývoji spotreby sa ukazuje nedostatok niektorých palív a kapacít na výrobu elektriny a nedostatočná diverzita dodávateľov. Slovenská Republika je mimoriadne závislá na dovoze primárnych zdrojov. Sumárne vzaté: nukleárne palivo 100%, ropa 99%, zemný plyn 97%, uhlie 80%.⁴⁶ Potencionálne riziková môže byť skutočnosť, že odberatelia v SR a niekoľkých ďalších krajinách únie,⁴⁷ v podstate môžu nakupovať hlavné energetické suroviny, teda ropu a plyn, len od jediného dodávateľa. V súčasnosti existuje len jeden ropovod prichádzajúci z Ruskej Federácie, resp. Ukrajiny na naše územie. V posledných rokoch medzi týmito dvoma krajinami nepanujú dobré vzťahy a začalo sa to preukazovať aj tak, že cena zemného plynu pre Ukrajinu začala stúpať. To spôsobilo platobnú neschopnosť štátnej *Naftohgaz Ukrajiny* voči ruskému gigantu *Gazprom*. Na prelome rokov 2005 a 2006 to vyvrcholilo prerušením dodávok z RF. *Gazprom* dodáva do EU asi pätinu jej spotreby zemného plynu a cez Ukrajinu prúdi asi 80 % ruského plynu na západ. Štáty v EU okamžite zaznamenali pokles dodávok. Nedostatky sa presúvali stále viac pozdĺž plynovodu pretože postihnuté tranzitné krajiny púšťali cez svoje územie stále menej plynu. Slovensko, tak isto ako Rumunsko a Rakúsko hlásili pokles dodávok asi o tretinu. Francúzsku a Taliansku klesli dodávky asi o 25%.⁴⁸ Dodávky boli obnovené o 3 dni neskôr, takže neboli napáchané vážnejšie škody. Situácia sa zopakovala na začiatku roku 2008, bez vážnejších incidentov a nakoniec na začiatku roku 2009. Plyn prestal prúdiť 7. januára a dodávky boli obnovené až 20. januára. Výpadkom bolo postihnutých 18 krajín a napáchala seriózne škody v priemysle, keďže mnoho krajín bolo nútených obmedziť alebo úplne zastaviť kvôli nedostatku paliva výrobu. Jednou z najviac postihnutých krajín bola aj Slovenská

⁴⁶ Rybár, R., Kudelas, D.: *Tradičné zdroje energie I. – Fosílna palivá*

⁴⁷ Fínsko 100%, Bulharsko 100% atď. Viď *Factbox-18 countries affected by Russia-Ukraine gas row*, Reuters [online]

⁴⁸ *Ukraine 'stealing Europe's gas*, BBC News [online]

republika, kde bol vyhlásený stav núdze. Dokonca sa uvažovalo o znovu spustení odstaveného jadrového bloku Jaslovské Bohunice. SPP redukovala dodávky asi tisícovke veľkoodberateľov.⁴⁹ Incidentsy ukázali závislosť ekonomiky a poukázali na nutnosť diverzifikácie dodávok. Informácie tejto a nasledujúcich podkapitol Charakteristiky trhu boli čerpané so Správy o fungovaní trhu s elektrinou a plynom v SR⁵⁰.

3.3.1 Výroba

Zatiaľ čo výroba alebo ťažba plynu závisí na nerastnom bohatstve krajiny a dá sa skladovať v nádržiach a potrubíach, elektrická energia sa vyrába v rôznych druhoch elektrární s rôznou výškou prevádzkových nákladov. Doposiaľ nebol vynájdený spôsob ako efektívne skladovať energiu, takže ponuka sa v každej sekunde musí rovnať dopytu. V SR zabezpečuje koordináciu všetkých výrobných zariadení Slovenský energetický dispečing v Žiline (SED), ktorý spadá pod SEPS, teda prevádzkovateľa prenosovej sústavy.

Slovenské elektrárne, a.s. sú dominantným aktérom na Slovenskom trhu. V roku 2007 zabezpečoval výrobu až 78% spotreby elektriny v SR. Je jediným prevádzkovateľom jadrových elektrární. Postavenie SE na slovenskom trhu sa ešte upevní po dobudovaní tretieho a štvrtého bloku JE Mochovce. Ministerstvo Hospodárstva tiež vydalo viacerým potenciálnym investorom mimo SE osvedčenie o súlade investičného zámeru s dlhodobou koncepciou energetickej politiky a eviduje žiadosti o predmetné osvedčenie rádovo na 1000 MW výkonu od potenciálnych investorov do veterných elektrární. Zásadnú zmenu v štruktúre výroby však možno čakať až po vybudovaní nového reaktoru.

Tým, že SE, a.s., je jediným prevádzkovateľom jadrových elektrární vzhľadom na ich trhovú podiel a variabilitu výrobných zdrojov môžu SE nielen flexibilne reagovať, ale zároveň aj významne ovplyvňovať výrobu elektriny v Slovenskej republike a poskytovanie podporných služieb, v čom majú veľkú konkurenčnú výhodu oproti iným výrobcam elektriny.

Okrem SE, a.s. na slovenskom trhu v roku 2008 pôsobilo ešte 49 držiteľov povolenia na výrobu elektriny. Elektrinu vyrábajú buďto pre vlastnú spotrebu alebo ju ďalej ponúkajú do

⁴⁹ Dodávky plynu z Ruska sa úplne zastavili, Korzár [online]

⁵⁰ Správa o fungovaní trhu s elektrinou a o fungovaní trhu s plynom v Slovenskej republike, možné nájsť na Portále právnych predpisov Ministerstva Spravidlovosti SR [online]

k predaju do distribučnej siete. Zákon o energetike nevyžaduje povolenie na podnikanie pre výrobu a dodávku elektriny výrobným zariadením s celkovým inštalovaným výkonom do 1 MW vrátane obnoviteľných zdrojov energie. Pri takejto činnosti je dokladom o oprávnení podnikateľ potvrdenie o splnení oznamovacej povinnosti, ktoré vydáva ÚRSO.

Ďalší výrobcovia disponujú prakticky len jedným typom elektrárne a každý z nich má podiel na trhu menej ako 5 % (PPC Power, U. S. Steel Košice, Tepláreň Košice, Slovnaft, Mondi SCP, Slovintegra, Vodohospodárska výstavba atď.) Veľké teplárne s technológiou kombinovanej výroby elektriny a tepla (ďalej len „KVET“) dodávajú elektrinu najmä tzv. koncovým dodávateľom elektriny pre domácnosť a malé podniky, t.j. ZSE-Energia, SSE a VSE.

Osobitnými formami výroby elektriny sú výroba z OZE, z KVET a z domáceho uhlia. Podľa zákona o energetike ide o tzv. všeobecný hospodársky záujem. Uvedené druhy výroby majú legislatívne garantovaný prednostný prístup a pripojenie do sústavy a prednostný prenos alebo distribúciu elektriny (ak to umožňujú technické podmienky sústavy), ako aj odber vyrobenej elektriny, ktorá slúži na pokrytie strát v distribučnej sústave. Podrobnosti ustanovujú pravidlá trhu a výnosy ÚRSO, ktoré uvádzajú priame určenie ceny za vyrobenú elektrinu.

Výroba elektriny z OZE (veľká väčšina z veľkých vodných elektrární) pokrýva okolo 16 % celkovej spotreby Slovenskej republiky. Výrobou a dodávkou elektriny z domáceho uhlia určený výrobca SE dodáva objem elektriny, ktorý pokrýva ročne 7 – 8 % z celkovej výroby elektriny v Slovenskej republike.

Ako už bolo spomenuté, v plynárenskom sektore je situácia o niečo odlišná. Vertikálne tu na seba nadväzuje niekoľko úrovní, a to ťažba plynu, preprava plynu, skladovanie plynu, distribúcia plynu a predaj plynu. Niektoré z týchto úrovní majú dnes z historického hľadiska charakter prirodzeného monopolu a tak sa k tomu stavia aj oficiálny názor autorít. V rámci iných úrovní ako napr. predaj plynu, je však možné, aby na trhu pôsobilo viacero subjektov a rozvinula sa konkurencia.

Trh s plynom SR je charakteristický tým, že má nad ním skoro absolútnu kontrolu polo - štátny koncern SPP, a.s. Prostredníctvom svojich filiálok ovláda zásobníky plynu, prepravu, distribúciu aj predaj.

Produkcia, teda ťažba zemného plynu je v porovnaní s potrebami SR zanedbateľná. Vytážia sa tu asi 2% ročnej spotreby⁵¹. Jednak geologické bohatstvo SR je obmedzené a je lacnejšie plyn dovážať ako ťažiť. V SR sa ťažbou plynu zaoberá hlavne spoločnosť NAFTA, a.s., ktorej väčšinový vlastník je spoločnosť SPP, a.s., ktorá je zároveň hlavný odberateľ tuzemského plynu. Plyn v malom množstve ťaží tiež spoločnosť ENGAS, s.r.o. Nitra, ale ich plyn nie je vhodný na bežné použitie. Zvyšok, teda viac ako 95% potreby dováža SR z Ruskej federácie prostredníctvom jediného dodávateľa, ktorým je spoločnosť GAZPROM Export Ltd. Keďže na Slovensku niet viac a celá spotreba je dovážaná, nemožno hovoriť o konkurenčnom prostredí na tejto úrovni.

Je zaujímavé, že pri plyne sa nesleduje vyrovnanosť spotreby a výroby na území SR zatiaľ čo na elektrickom trhu áno. Nikto sa ani nezamýšľa nad tým, či by nebolo lacnejšie dovážať elektrinu cez hranice ako stavať extrémne nákladné jadrové elektrárne.

3.3.2 Prenosová sústava

Spoločnosť SEPS, a. s., je výhradný prevádzkovateľ národnej prenosovej sústavy a v súčasnosti má charakter prirodzeného monopolu. Zabezpečuje prevádzku a rozvoj prenosovej sústavy, je zodpovedná za vyrovnanú bilanciu v rámci celej regulačnej oblasti elektrizačnej sústavy Slovenskej republiky, registruje subjekty zúčtovania a zabezpečuje zúčtovanie odchýlok. Hlavné obchodné činnosti SEPS podliehajú cenovej regulácii ÚRSO.

Tým, že energia sa prakticky nedá skladovať, musí sa okamžitá spotreba rovnať výrobe. Preto obchodovanie s elektrinou prebieha formou obchodu so záväzkom v budúcnosti vyrobiť, dodať alebo odobrať určité množstvo elektriny vo vopred definovanom diagrame dodávky alebo odberu. Pokiaľ nie je tento záväzok dodržaný, vzniknutý rozdiel medzi dohodnutou plánovanou hodnotou a skutočnou hodnotou dodávky alebo odberu je finančne vyrovnaný zúčtovateľom odchýlok, ktorým je SEPS.

Elektrizačná sústava Slovenskej republiky je s prenosovou sústavou susediacich krajín prepojená prostredníctvom týchto spojovacích vedení (cezhraničných profilov): Českú republiku – profil SEPS/ČEPS, Poľsko – profil SEPS/PSE-O, Maďarsko – profil SEPS/MAVIR, Ukrajina – profil SEPS/WPS. Elektrizačná sústava SR v súčasnosti nie je

⁵¹Rybár, R., Kudelas, D.: *Tradičné zdroje energie I. – Fosílna palivá*

prepojená so sústavou Rakúska. Na import elektriny sú najviac využívané cezhraničné profily s Poľskom a Českou republikou (severojužný tok). Vzhľadom na to, že cena elektriny je vo všeobecnosti v Maďarsku a v balkánskych krajinách (Bulharsko, Rumunsko a pod.) vyššia ako v Slovenskej republike, sú cezhraničné profily SEPS/MAVIR a SEPS/WPS využívané najmä na export elektriny do týchto krajín.

Cezhraničný obchod s elektrinou v Európe od svojho otvorenia každoročne mierne rastie. Asi iba 10 % elektriny spotrebovanej v Európe však prechádza cez hranice členských štátov. Je zrejmé, že existuje priestor pre ďalšiu integráciu regiónov smerom k vytvoreniu celoeurópskeho trhu. Bude to viesť k vzájomnému cenovému približovaniu regiónov s podobnou výrobnou skladbou. To znamená, že ceny energií by mohli u nás ešte rásť. Európsky trh s elektrinou je v súčasnosti rozdelený do siedmich regiónov. Stredovýchodný región zahŕňa Slovenskú republiku, Rakúsko, Českú republiku, Nemecko, Maďarsko, Poľsko a Slovinsko. V júli 2008 osem prevádzkovateľov susediacich prenosových sústav (vrátane SEPS) založilo spoločnú aukčnú kanceláriu CAO so sídlom vo Freisingu v Nemecku, na posilnenie rozvoja regionálneho trhu s elektrinou v strednej a východnej Európe.

V oblasti plynárenstva pôsobí v SR ako sme videli tiež iba jeden prevádzkovateľ prepravnej siete. Je ním spoločnosť *eurostream*, a.s., ktorá bola do 31.12.2007 známa pod názvom SPP – preprava, a.s. Smernica 2003/55/ES vyžadovala právne oddelenie prepravných aktivít od SPP, a.s. a tak sa 1. júla 2006 odčlenila preprava od matky ako 100% dcérska spoločnosť. Eurostream je najväčší prepravca zemného plynu z RF do štátov EU. Kapacita prepravnej siete je viac ako 90 mld. metrov kubických plynu. V roku 2007 sa prepravilo 72,8 mld. kubíkov plynu a v roku 2008 už 74,7 mld. a predstavuje to zhruba 20% ročnej spotreby EU.

V oblasti prepravy plynu preto nemožno hovoriť o existencii konkurenčného prostredia. Hlavným problémom prepravnej siete v súčasnosti je jej jednostranná závislosť prepravy plynu smerom z východu na západ. Zabezpečenie technického riešenia, ktoré by umožňovalo reverzný chod prepravnej siete, teda zo západu na východ, alebo dobudovanie pripojenie na sústavy okolitých štátov by mohlo otvoriť nové možnosti dodávok plynu. Slovenská republika však bola v tábore proti oddeleniu vlastníctva prepravných sústav

a považuje ich za prirodzený monopol, preto pravdepodobne zvolí možnosť vytvorenia regulátora.

3.3.3 Distribučná sústava

Na Slovensku pôsobia hlavný traja prevádzkovatelia regionálnych distribučných sústav na príslušných častiach vymedzeného územia, do ktorých je pripojených viac ako 100 000 odberných miest, a to ZSE–Distribúcia, a. s. (ďalej len „ZSE-D“), Stredoslovenská energetika–Distribúcia, a. s., (ďalej len „SSE-D“) a Východoslovenská distribučná, a. s. (ďalej len „VSD“). **Distribúciu** elektriny zabezpečuje prevádzkovateľ distribučnej sústavy na základe zmluvy o distribúcii a prístupe do distribučnej sústavy uzatvorenej s užívateľom sústavy.

Okrem toho je v SR 178 držiteľov povolenia na distribúciu elektriny. Ide o tzv. miestne distribučné sústavy s distribúciou nižšou ako 1500 GWh/rok. Väčšinou sú to areály výrobných podnikov, ktorých na základe povolenia o podnikaní v elektroenergetike plnia nielen funkciu distribútora elektriny, ale vo väčšine prípadov aj úlohu koncového dodávateľa elektriny pre pripojené subjekty. Tieto subjekty nie sú považované za významných konkurentov v obchodovaní.

Špecifické postavenie majú Železnice Slovenskej republiky, ktorých distribučná sústava kopíruje elektrifikované železničné trate sa rozprestiera na celom území Slovenska. Z miestnych distribučných sústav sú priamo do prenosovej sústavy pripojené len sústavy *Duslo, a. s., OFZ, a.s. a U. S. Steel Košice, s. r. o.*, pre ostatné miestne distribučné sústavy je nadradenou sústavou príslušná regionálna distribučná sústava.

Špecifické postavenie pri cezhraničných výmenách elektriny s Českou republikou majú tiež spoločnosti ZSE a SSE, ktoré vzhľadom na historické prepojenie s Českou republikou majú svoje regionálne distribučné siete prepojené s českými distribučnými sieťami, čo im umožňuje dovážať a vyvážať elektrinu z a do Českej republiky bez toho, aby využili spojovacie vedenia SEPS. Táto skutočnosť umožňuje ostatným subjektom na trhu s elektrinou v Slovenskej republike konkurenčnú výhodu.

V oblasti plynárenstva pôsobí na Slovensku jeden dominantný prevádzkovateľ distribučnej siete, a tým je SPP – distribúcia. Vznikla podobne ako spoločnosť eurostream 1. Júla 2006 právnym oddelením všetkých činností súvisiacich s distribúciou ako 100%

dcéra SPP, a.s. Spoločnosť zabezpečuje distribúciu pre viac asi 1, 5 milióna odberateľov v SR. Na distribúciu majú autority SR rovnaký postoj ako na prepravu, a to síce, že sa jedná o prirodzený monopol a preto je neefektívne stavať paralelné distribučné siete. Konkurencia na trhu tak prakticky neexistuje a dohľadnej dobe je nereálna.

V plynárenskom priemysle na rozdiel od elektroenergetiky existuje možnosť ekonomicky skladovať surovinu v zásobníkoch zemného plynu. Na území SR pôsobia dvaja prevádzkovatelia zásobníkov. Spoločnosť NAFTA, ktorá prevádzkuje komplex Láb(dokopy 3 zásobníky) a Gajary – Baden a tvoria jeden virtuálny zásobník. Hlavnými akcionármi sú SPP, a. s. a E.ON Ruhrgas AG. Druhou spoločnosťou je firma POZAGAS, založená roku 1993 firmami SPP, a. s. a NAFTA. Prevádzkuje zásobník Láb 4. Zásobníky slúžia na uskladňovanie predovšetkým v lete a čerpá sa z nich v zime, keď je spotreba vyššia ako zazmluvnená dodávka plynu. Konkurenčné prostredie v súčasnosti neexistuje, keďže obe spoločnosti vlastní SPP, no možnosti vytvorenia súťaže nič nebráni. Až na legislatívu SR.

3.3.4 Obchodovanie

Na Slovensku v rámci vertikálne integrovaného podniku SE, a.s., pôsobia ZSE - Energia, a. s. (ďalej len „ZSE–Energia“), Stredoslovenská energetika a. s. (ďalej len „SSE“) a Východoslovenská energetika, a. s. (ďalej len „VSE“) ako koncoví dodávatelia elektriny pre domácnosti a malé podniky na časti vymedzeného územia, ktorý súčasne vykonáva aj distribúciu elektriny. Podiel týchto troch na trhu predstavuje viac ako 58%. Okrem toho na trhu bolo koncom roku 2008 296 držiteľov povolenia na dodávku elektriny. Z toho 120 výhradne pôsobí na veľkoobchodnom trhu, t. j. bez dodávok koncovým odberateľom pre vlastnú spotrebu. V mnohých prípadoch ide o organizačné zložky zahraničných spoločností. Realizácia unbundlingu u koncových dodávateľov elektriny pre domácnosť a malé podniky v roku 2007 nemala vplyv na dodávku elektriny pre domácnosti, ktorú na základe existujúcich zmlúv poskytuje aj naďalej dodávateľ elektriny – súčasť vertikálne integrovaného podniku ZSE - Energia, SSE alebo VSE.

Ako už bolo spomenuté vyššie, dominantným dodávateľom plynu pre Slovensko je spoločnosť SPP, a. s. Na trhu sa ešte vyskytuje 48 držiteľov povolení na dodávku plynu. Všetky tieto spoločnosti však nakupujú plyn od SPP, a. s. a väčšinou ich hlavným

predmetom podnikania nie je podnikanie v oblasti s plynom. Existuje aj skupina držiteľov licencií, ktorí sa chcú stať klasickými obchodníkmi avšak zatiaľ sa tak nestalo.

3.3.5 Regulátor

Na zabezpečenie správneho fungovania trhov v sieťových odvetviach dohliada Úrad na reguláciu sieťových odvetví (ďalej len ÚRSO) a v určitých prípadoch môže konať aj Protimonopolný úrad (ďalej len PMÚ), ktorý môže zohrať úlohu v oblasti tzv. súťažnej advocacy, teda vyvíjať snahu o zlepšenie konkurenčného prostredia. PMÚ tiež môže zasiahnuť ex post v prípadoch porušenia zákona o ochrane hospodárskej súťaže

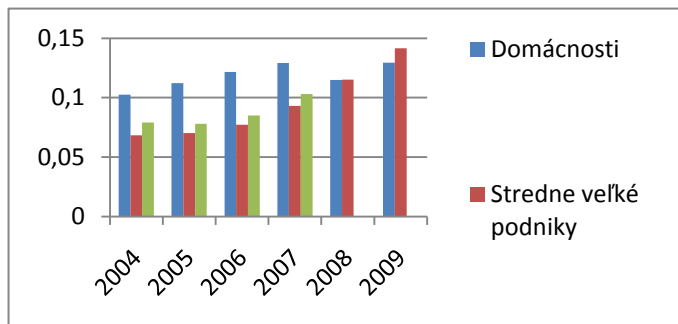
V roku 2008 sa Rozsah cenovej regulácie v elektroenergetike vzťahoval na pripojenie do sústavy, prístup do prenosovej sústavy a prenos elektriny, prístup do distribučnej sústavy a distribúciu elektriny, dodávku elektriny pre domácnosti, poskytovanie systémových služieb a podporných služieb, výrobu elektriny vyrobenú z obnoviteľných zdrojov energie, elektrinu vyrobenú kombinovanou výrobou a elektrinu vyrobenú z domáceho uhlia. Výkonným nástrojom pre cenovú reguláciu v oblasti elektroenergetiky v roku 2008 bol výnos č. 2/2007, ktorým sa ustanovuje rozsah a štruktúra oprávnených nákladov, spôsob určenia výšky primeraného zisku a podklady na návrh ceny v elektroenergetike a ktorým sa dopĺňa výnos úradu č. 1/2007, ktorým sa ustanovuje rozsah cenovej regulácie v sieťových odvetviach a spôsob jej vykonania.⁵² Výroba (okrem výnimiek), dovoz elektriny a tiež obchodné činnosti spojené s dodávkou elektriny koncovému odberateľovi (s výnimkou domácností) nie sú regulované,

3.3.6 Zákazníci

V posledných rokoch môžeme vidieť rast cien (Graf 5). Je spôsobený najmä približovaním sa západoeurópskym cenám. Dlhé roky tu boli navyše boli ceny umelo nízke a otvorením trhu, aj keď len čiastočným, sa ceny začali zrealňovať. Napriek očakávaniám Európskej komisie možno konštatovať, že implementácia unbundlingu znamenala významné zvýšenie investičných a prevádzkových nákladov, ktorými sú najmä implementačné a prevádzkové náklady (zmena informačných technológií, systémov, zmlúv atď.).

⁵²Výročná správa 2008, ÚRSO, [online] str. 12 - 13

Graf 5: Ceny elektriny v eur/kwh

Prameň: Eurostat, vlastný graf

Zvýšenie administratívnej náročnosti a súvisiacich nákladov, zdvojenie niektorých procesov (riadenie, účtovníctvo a pod.), ktoré teraz prebiehajú paralelne v dvoch odčlenených spoločnostiach), zvýšená komplikácia pre účastníkov trhu, nákup vybraných služieb za tržové ceny a pod. Tieto nevýhody prevýšili výhody unbundlingu. Okrem toho skutočnosť, že prevádzkovatelia regionálnych distribučných sústav sú stále majetkovo prepojení s dodávateľmi elektriny v rámci jednej skupiny podnikov spôsobuje, že v slovenských podmienkach realizovaný právny unbundling nezabezpečil dostatočnú nezávislosť týchto subjektov.

Záver

Koniec 20. storočia sa niesol v znamení myšlienkového návratu viery vo voľný trh v sieťových odvetviach. V Európe sa to prejavilo prijatím Smerníc EU pre energetiku a telekomunikácie. Smernice navigovali štáty na dereguláciu svojich vertikálne integrovaných, poväčšine štátnych podnikov. Všeobecne sa ujala koncepcia verejného prepravcu a TPA(third party access). Malo byť umožnené niekomu, kto nie je vlastníkom siete, ju používať. Tá sieť má byť pritom verejná, preto hovoríme o verejnom prepravcovi a ceny má určovať nezávislý regulátor, z pravidla formou cenových prirážok alebo inej variácie na primeraný zisk. Regulátor má dostať širokú škálu právomocí, presahujúcu aj národnú právomoc a má dohliadať aj na férové zaobchádzanie s tretími stranami.

Koncepcia sa opiera o myšlienku, že výroba ani distribúcia nie sú prirodzeným monopolom, ale ich preprava je prirodzeným monopolom. Treba uznať, že v porovnaní s tradičnou teóriou, kde bol prirodzený monopol všetko, ide o významný intelektuálny posun.

Prerod však nebol jednoduchý. Počas histórie sa pohľad na monopol menil. Klasický pohľad, ekonómov 18. a 19. storočia bol taký, že monopoly na voľnom trhu vzniknúť nemôžu, vznikajú len v dôsledku regulácií. Neskôr sa začalo hovoriť o monopoloch, ktoré poskytovali tzv. verejné služby a mali byť pod štátnou ochranou. Začalo sa hovoriť o prirodzených monopoloch, ktoré vznikali v dôsledku úspor z rozsahu a stále viac týchto verejných služieb bolo zaradovaných do tejto kategórie. Zlomový bol známy Shermanov zákon z roku 1890, ktorý postihoval údajné monopolistické praktiky firiem. Bol na počiatku vlny regulácií celej škály služieb začiatkom 20. storočia a je využívaný dodnes.

Proti tomuto trendu sa začali stavať rôzne ekonomické školy. Ekonómovia chicagskej školy analyzovali efekty regulácie v rôznych sieťových odvetviach. Dospeli k názoru, že regulácia neprinesla žiadne zlepšenie, len náklady navyše. Dokladajú to empirickými štúdiami a vysvetľujú to teóriami motivačných zlyhaní a záujmových skupín. Rakúska škola používa svoj koncept dynamickej konkurencie a zvyšovanie tržného

podielu je možné len inovačnou činnosťou a tak je prirodzenou súčasťou trhu. Zásadne odmietajú pojmy ako verejná služba a zásahy štátu do systému produkcie.

Ako sme si ukázali, prirodzene monopolné postavenie subjektov v sieťových odvetviach nebolo príčinou regulácií, ale ich dôsledkom. Cenová regulácia, v akejkoľvek podobe, je stále variáciou na náklady plus primeraný zisk. Avšak tým, že prenos a distribúcia tvoria v energetike menšiu časť nákladov, bude konečný negatívny vplyv na ekonomiku menší, než tomu bolo pri regulovaní celého produkčného procesu. Jadro mýtu prirodzeného monopolu však ostalo zachované. Európska iniciatíva deregulácie odvetvia sa pozerá na ponuku ako na jedno možné technologické riešenie služby, či výroby statku. V tomto prípade sa naozaj môže zdať, že napríklad dodávka plynu na určitom ohraničenom území, má prirodzene monopolné charakteristiky. Je však nutné si uvedomiť, že spotrebiteľ sa predsa nezaujíma o to v akom potrubí je plyn alebo v akom vedení je elektrina. Chcú si večer zapáliť svetlo a chcú teplo z radiátora. Elektrina môže byť dodávaná spoločnosťou, ktorá vlastní jadrovú elektrárňu takisto ako teplárňou, ktorá nakupuje uhlie, či spaľuje odpad a elektrinu tvorí sekundárne. Takisto sa môže jednať o kogeneráciu nejakej lokálnej fabriky. Teplo tiež môže byť tvorené elektrárnami ako odpadový produkt výroby elektriny alebo v kotolniach ba aj v domácom kotly. Keď sa na trh pozrieme spotrebiteľsky a nie čisto technologicky, potom je zrejmé, že ani argument prirodzeného monopolu v preprave neobstoí. Dôsledky regulácií budú kvalitatívne tie isté ako doteraz, len sa prejavia v oveľa menšej miere, pretože regulovaný sektor sa výrazne súžil. Samotná prax v západnej Európe dokazuje, že aj čiastočná deregulácia prináša spotrebiteľom výhody v podobe nižších cien. Celkovo by sa teda európsky trh dal hodnotiť ako zlepšujúci sa a uberajúci sa správnym smerom.

Slovenská republika je špecifická nielen v tom, že proces deregulácie bol u nás začatý neskôr, ale hlavne tým, že za 40 rokov centrálneho plánovania infraštruktúry je toto odvetvie v ekonomike tak integrované, že okamžitý návrat k voľnému trhu by mohol viac uškodiť. Po roku 1989 prešlo toto odvetvie zmenami a bolo pripravované na dereguláciu, ktorá je vyžadovaná Európskou úniou. Deregulácia v SR je však veľmi komplikovaná najmä tým, že na trhu pôsobia kedysi kompletne štátne, plne integrované podniky a to Slovenské elektrárne a Slovenský plynárenský priemysel a plne štátny Transpetrol a SEPS. SE zabezpečujú výrobu až skoro 80% všetkej elektriny. Polo štátna SPP kontroluje trh

takmer absolútne. A to nielen výrobu, ale prostredníctvom svojich filiálok aj prenos, distribúciu, zásobníky aj predaj. Deregulácia sa vôbec nedotkla prenosovej sústavy a prenos plynu bol spätne zoštátnený. Služby poskytované prenosovou a distribučnou sústavou teda kvôli ich prirodzene monopolnej povahe podliehajú cenovej regulácii. Keďže toto odvetvie bolo dlhodobo spojené so štátnym vlastníctvom a zásahmi, nedá sa povedať či by bolo možné reguláciu zrušiť.

Regulácia cien má spotrebiteľov chrániť pred neprimeranými cenami, ktoré by si tak dominantné firmy pravdepodobne účtovali. Takéto ceny však strácajú výpovednú hodnotu o vývoji trhu. Od deregulácie sa očakávalo, že do systému vnesie prvky, ako napríklad konkurenciu, ktoré by postupne mali znižovať cenu. Opak bol však pravdou a tento fakt bol prezentovaný ako neúspech deregulácie. Kritici však prehliadajú fakt, že ceny vzrástli tak výrazne preto, lebo predtým boli regulované na oveľa nižšej úrovni, než bola cena v konkurenčnom prostredí. Historicky sa k energii pristupovalo ako v voľnom statku a cena bola umelo zrážaná dole. Je to ako keď Jeľcin musel vysvetľovať, prečo zrazu mlieko stojí 10 rubľov, keď 30 rokov to bol 1 rubel'. Okrem tejto skutočnosti je tiež dôvod pre zvyšovanie prostý. Dopyt po energiách stúpa zatiaľ čo ponuka stagnuje až klesá. Okrem toho s otváraním európskeho trhu musí platiť aj zákon jednej ceny, ktorá sa postupne bude presadzovať smerom k dominantným trhom. Cena teda zákonite musí stúpať.

Použitá literatúra a internetové zdroje

Neperiodická literatúra:

- [1] Brown, George T.: *The Gas Light Company of Baltimore: A study of Natural Monoply*, Baltimore, Maryland: Johns Hopkins University Press 1936
- [2] Demsetz, H.: *Efficiency, Competition and Policy*, Blackwell 1989
- [3] Ely Richard T.: *Monopolies and Trust*, NY: Macmillan 1990
- [4] Fisher, I.: *Elementary Principles of Economics*, NY: Macmillan 1912
- [5] Gould Jacob: *Output and Productivity in the Electric and Gas Utilities, 1899 - 1942*, UMI 1946
- [6] Holman, R.: *Mikroekonomie, stredne pokročilý kurz*. Praha: C. H. Beck 2002, ISBN 80-7179-737-5
- [7] Kulig, M.: *Problematika konkurence v odvětví elektroenergetiky*. Liberální institut, www.libinst.cz, Praha 2000
- [8] Mankiw, Gregory, N.: *Zásady Ekonomie*. Grada Publishing, 1999, ISBN 80-7169-891-1
- [9] Primeaux, W. J.: *Direct Utility Competition: The Natural Monopoly Myth*, NY: Praeger 1986
- [10] Samuelson, Paul, A., Nordhaus, William D.: *Ekonomie*, 1.vydání, Praha: Nakladatelství Svoboda 1996, ISBN 80-205-0192-4
- [11] Smernica 96/92/ES Európskeho parlamentu a Rady o spoločných pravidlách pre trh s elektrinou
- [12] Smernica 2003/54/ES Európskeho parlamentu a Rady o spoločných pravidlách pre vnútorný trh s energiou
- [13] Smernica 2003/55/ES Európskeho parlamentu a Rady o spoločných pravidlách pre vnútorný trh s plynom
- [14] Soukupová, J. a kol.: *Mikroekonomie*, 2. vydání, Management Press 1999, ISBN 80-7261-005-8
- [15] Rybár, R., Kudelas, D.: *Tradičné zdroje energie I. – Fosílna palivá*. Edičné stredisko / AMS, F BERG, Košice 2007. ISBN 978-80-8073-799-3

- [16] Wells, David A.. *Recent Economic Changes*, NY: DeCapro Press 1889

Periodická literatúra

- [17] DiLorenzo, Thomas J.: The Myth of Natural Monopoly, *The Review of Austrian Economics*, Vol. 9, No. 2 (1996), ISSN 0889 – 3047, str. 43 – 58
- [18] Jarrell, G.: The Demand for State Regulation of the Electric Utility Industry, *Journal of Law and Economics*, Vol. 21, No. 2 (Oct., 1978), str. 269-295
- [19] Stigler, George J., Friedland, Claire: What Can Regulators Regulate? The Case of Electricity, *Journal of Law and Economics* Vol. 5. (Oct., 1962), str. 1-16

Internetové zdroje

- [20] Eurostat, dostupné na: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>>
- [21] *Factbox 18 countries affected by Russia-Ukraine gas row*, Reuters, 07.01.2009, dostupné na: <<http://www.reuters.com/article/topNews/idUKTRE5062Q520090107?sp=true>>
- [22] *Dodávky plynu z Ruska sa úplne zastavili*, SME (Korzár), 08.01.2009, dostupné na: <<http://korzar.sme.sk/c/4407226/dodavky-plynu-z-ruska-sa-uplne-zastavili.html>>
- [23] *The Comecon Pipeline*, Open Society Archive, 1960, dostupné na: <<http://www.osaarchivum.org/files/holdings/300/8/3/text/122-1-92.shtml>>
- [24] *Čo spôsobuje zdražovanie elektrickej energie?*, Euractiv, 12.11.2007 dostupné na: <<http://www.euractiv.sk/energetika/clanok/co-sposobuje-zdrazovanie-elektrickej-energie>>
- [25] *Commision threatens EU Power Giants*, Euractiv, 11.06.2007, dostupné na: <<http://www.euractiv.com/en/energy/commission-threatens-eu-power-giants/article-160804>>

- [26] *EU unveils plan to dismantle big energy firms*, Euractiv, 20.09.2007, dostupné na: <http://www.euractiv.com/en/energy/eu-unveils-plan-dismantle-big-energy-firms/article-166890>
- [27] Kóňa Martin, *Robert Fico chce kúpiť späť plynárne*, Hospodárske Noviny, 08.09.2008, dostupné na: <http://hnonline.sk/c1-27265320-robert-fico-chce-kupit-spat-plynarne>
- [28] *Oznámenie Komisie Európskej Rade a Európskemu Parlamentu - Energetická Politika pre Európu*, SEK(2007) 12, EurLex ,10.1.2007, dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0001:FIN:SK:PDF>
- [29] *Oznámenie Komisie Rade a Európskemu parlamentu - Vyhliadky vnútorného trhu so zemným plynom a elektrickou energiou*, KOM(2006) 841, EurLex, 10.01. 2007, dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0841:FIN:SK:PDF>
- [30] *Residential Consumer Experience with Electric Deregulation in the United Kingdom*, Consumersunion.org, 2003, dostupné na: <http://www.consumersunion.org/pub/UK%20dereg.pdf>
- [31] Ročár Marek: *Kamióny čaká od januára mýto*, Aktualne.sk, 05.08.2009, dostupné na: <http://aktualne.centrum.sk/domov/politika/clanek.phtml?id=1187905>
- [32] *SMEs and the liberalisation of network industries*, Európska Komisia, March 2003, dostupné na: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/analysis/doc/smes_observatory_2003_report3_en.pdf
- [33] *Správa o monitorovaní bezpečnosti dodávok plynu za rok 2008*, Ministerstvo Hospodárstva SR, dostupné na: <http://www.economy.gov.sk/spravy-o-vysledkoch-monitorovania-bezpecnosti-dodavok-elektřiny-a-plynu-5851/127536s>
- [34] *Správa o fungovaní trhu s elektrinou a o fungovaní trhu s plynom v Slovenskej republike*, možné nájsť na Portále právnych predpisov Ministerstva Spravidlovosti SR, dostupné na: <https://lt.justice.gov.sk/Document/AttachmentProvider.aspx?&instEID=863&attEID=7788&docEID=47499&matEID=1228&langEID=1&tStamp=20090312144728670&AspxAutoDetectCookieSupport=1>

- [35] *State of implementation of the EU Gas Directive (98/30/EC) by Member State*, Európska Komisia, 2000, str. 3, dostupné na: http://ec.europa.eu/energy/gas_electricity/interpretative_notes/doc/benchmarking_reports/2000_98_30_dir.pdf
- [36] *Štát tvrdí: Transpetrol je náš*, Hospodárske noviny, 20.04.2009, dostupné na: http://finweb.hnonline.sk/2-36779320-kP0000_d-c9
- [37] *Ukraine 'stealing Europe's gas*, BBC News, , 02.01.2006, dostupné na: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4574630.stm>
- [38] *Views on proposed Directive amending Directive 98/30/EC*, Eurogas, 2001, str. 2, dostupné na: <http://www.eurogas.org/uploaded/01NO174Rev%20VIEWS%20ON%20PROPOSED%20DIRECTIVE%20AMENDING%20DIRECTIVE%2098-30-EC.pdf>
- [39] *Výročná správa 2008*, ÚRSO, str. 12 – 13, dostupné na: <http://www.urso.gov.sk/doc/vs/Vs2008.pdf>
- [40] *Zmluvu k výstavbe atómkys za 6 miliárd eur vyčlernili*, SME, 01.06.2009, dostupné na: <http://ekonomika.sme.sk/c/4865289/zmluvu-k-vystavbe-atomky-za-6-miliard-eur-vyčlernili.html>

Zoznam grafov a tabuliek

Graf 1: Cenová diskriminácia druhého stupňa

Graf 2: Alokačná efektívnosť a) dokonalej konkurencie a b) monopolu

Graf 3: Zmena priemerných cien elektriny v rokoch liberalizácie 1997 - 2008 v EU-15

Graf 4: Zmena priemerných cien elektriny v rokoch liberalizácie 2004 – 2008 u nových členov

Graf 5: Ceny elektriny v eur/kwh

Tab. 1: Otváranie trhu s elektrinou v EU – 15

Tab. 2: Koncentrácia veľkoobchodného a maloobchodného trhu s elektrinou k 1.4. 2003